

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет економічних відносин та фінансів
Кафедра глобальної економіки

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Методичні вказівки
для підготовки до практичних занять

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 051
«Економіка»

Харків 2024

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет економічних відносин і фінансів
Кафедра глобальної економіки

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Методичні вказівки

для підготовки до практичних занять з дисципліни

«Регіональна економіка»

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 051
«Економіка»

Затверджено
рішенням науково-
методичної комісії
факультету
економічних відносин
та фінансів
Протокол № 1
від 25.09.2024 р.

Харків 2024

УДК 332.1

Р 60

Схвалено на засіданні кафедри глобальної економіки
Протокол № 1 від 28.08.2024 р.

Р 60 Регіональна економіка: методичні вказівки для підготовки до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 051 «Економіка» / укладачі: В. М. Онегіна, О. А. Богданович ; ДБТУ. – Харків : [б. в.], 2024. – 61 с.

Методичні вказівки містять загальні рекомендації до підготовки для практичних занять з дисципліни «Регіональна економіка», а саме: питання для обговорення, скорочений виклад кожної теми, основні терміни та поняття, питання до практичної роботи, тестові та практичні завдання, теми рефератів та список рекомендованої літератури. Видання призначено здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми здобуття освіти зі спеціальності 51 «Економіка».

УДК 332.1

Відповідальний за випуск: Богданович О.А., к.е.н., доцент кафедри глобальної економіки

© Онегіна В.М., Богданович О.А., 2024
© ДБТУ, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
Тема 1. Предмет, об'єкт, завдання та історія виникнення регіональної економіки.....	7
Тема 2. Загальні закономірності, принципи, фактори та методи регіональної економіки.....	10
Тема 3. Природно-ресурсний потенціал та його економічна оцінка.....	14
Тема 4. Населення і трудові ресурси України.....	19
Тема 5. Народного господарський комплекс України.....	24
Тема 6. Регіон у системі територіального поділу праці.....	28
Тема 7. Економічне районування та територіальна організація господарства.....	30
Тема 8. Сутність, мета і завдання регіональної економічної політики.....	33
Тема 9. Регіональна бюджетно-податкова та інвестиційно-інноваційна політики України.....	38
Тема 10. Стратегія економічного розвитку регіонів.....	41
Тема 11. Глобалізація та регіоналізація як закономірності розвитку сучасних регіонів економіки.....	44
Тема 12. Зовнішньоекономічні зв'язки України та її інтеграція в європейські та інші світові структури.....	46
Тема 13. Екологія у системі регіональної економіки.....	49
Тема 14. Фактори сталого розвитку продуктивних сил.....	53
Список рекомендованої літератури.....	55

ПЕРЕДМОВА

Національна регіональна політика України має бути спрямована на вирішення найважливішого завдання сьогодення – створення самодостатніх потужних регіонів, з тільки їм притаманною специфікою, культурними та мовними традиціями, міцною економікою та можливостями для самоврядності.

Головними завданнями державної регіональної політики є збереження цілісності та єдності територій, досягнення балансу загальнодержавних та регіональних інтересів, скорочення відмінностей у соціально-економічному розвитку та рівні життя населення, створення однакових умов для усіх громадян незалежно від місця їх проживання.

Метою дисципліни "Регіональна економіка" є формування знань щодо теоретичних і практичних засад територіальної організації продуктивних сил України, сучасного стану та напрямів регіонального розвитку економіки.

Завдання вивчення дисципліни полягають у засвоєнні теорії регіональної економіки і регіонального розвитку, наукових засад регіональної економічної політики; оволодіння знаннями про територіальну і галузеву структуру господарського комплексу України та її регіонів; об'єктивну необхідність раціонального та ефективного використання природних, науково-виробничих, людських ресурсів регіонів країни.

Навчальна дисципліна забезпечує формування студентами загальних та спеціальних компетентностей і набуття результатів навчання, визначених освітньо-професійною програмою «Економіка», а саме:

загальних компетентностей:

ЗК4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК9. Здатність до адаптації та дій в новій ситуації.

ЗК11. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

спеціальних компетентностей:

СК1. Здатність виявляти знання та розуміння проблем предметної області, основ функціонування сучасної економіки на мікро-, мезо-, макро- та міжнародному рівнях.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Регіональна економіка» є територіальна організація продуктивних сил України та її регіонів, сучасний стан господарського комплексу країни та особливості соціально-економічного розвитку регіонів, що зумовлені їх природно-екологічною, історичною та соціально-економічною специфікою.

Базовими дисциплінами для успішного засвоєння програмного

матеріалу дисципліни є економічна теорія, мікро- та макроекономіка, економіка підприємства, соціально-економічна географія.

Дана навчальна дисципліна забезпечує формування таких програмних результатів навчання:

ПРН 7. Пояснювати моделі соціально-економічних явищ з погляду фундаментальних принципів і знань на основі розуміння основних напрямів розвитку економічної науки.

ПРН 9. Усвідомлювати основні особливості сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави.

ПРН 11. Вміти аналізувати процеси державного та ринкового регулювання соціально-економічних і трудових відносин.

ПРН 12. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати.

ПРН 13. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання соціально-економічних даних, збирати та аналізувати необхідну інформацію, розраховувати економічні та соціальні показники.

Методичні вказівки, що призначені для підготовки для виконання практичних робіт з дисципліни «Регіональна економіка», містять: назву теми та питання для вивчення, мету заняття, основні терміни та поняття (короткий опис лекції по даній темі), питання для практичної роботи, теми рефератів та тестові завдання з даної теми, список рекомендованої літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ. РЕГІОН ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА

ТЕМА 1: ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ, ЗАВДАННЯ ТА ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Питання для обговорення: Предмет, об'єкт та завдання курсу. Основні поняття регіональної економіки. Історія та особливості розвитку регіональної економіки.

Мета заняття - ознайомлення з дисципліною, закріплення і систематизація знань про історію та особливості розвитку регіональної економіки.

Основні терміни та поняття за темою:

Предметом курсу "Регіональна економіка" є вивчення економічних категорій, закономірностей розвитку, основних принципів та форм організації регіональних економічних відносин, що виникають між суб'єктами господарювання на загальнодержавному, міжрегіональному та регіональному рівнях.

Об'єктом науки "регіональна економіка" є регіон, який у контексті нашого курсу розглядається як адміністративно визначена територіальна частина будь-якої країни.

Завдання вивчення дисципліни полягає у засвоєнні теорії регіональної економіки і регіонального розвитку, наукових засад регіональної економічної політики; оволодіння знаннями про територіальну і галузеву структуру господарського комплексу України та її регіонів; об'єктивну необхідність раціонального та ефективного використання природних, науково-виробничих, людських ресурсів регіонів країни.

Регіональна економіка – це галузь економічної науки, яка вивчає сукупність економічних і соціальних факторів та явищ, що зумовлюють формування і розвиток продуктивних сил та соціальних процесів у регіональній системі країни й кожному регіоні.

Завдання регіональної економіки – зближення регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку і подолання дезінтеграційних тенденцій, створення рівних соціально-економічних і екологічних умов розвитку регіонів з метою становлення в них постіндустріального розвиненого суспільства, підвищення рівня життя усіх громадян. Це є довготерміновою (стратегічною) метою.

Продуктивні сили – засоби виробництва (знаряддя та предмети праці), за допомогою яких виробляють матеріальні блага, а також люди, що здатні до праці, мають певні навички і знання і приводять у дію ці засоби та вдосконалюють їх.

Реґіон – це певна територіальна одиниця, що відрізняється серед інших одиниць такого ж рівня специфічними рисами (географічними, геологічними, економічними, етнографічними тощо) та має певну цілісність, взаємопов’язаність елементів, які її формують.

Географічний детермінізм. Зміст даного напрямку полягає в тому, що визначальною силою у розвитку економіки (людського суспільства) вважають природне середовище і географічне розташування тієї чи іншої країни. Представниками даного напрямку були Монтеस्क’є Ш., Реклю Ж., Гантингтон Е., Ратцель Ф., Соловйов С., Ключевський В., Мечников Л.;

Енвайроменталізм, представники якого (Симпл Е., Сміт Р., Тейлор Г.) вважали, що міжнародний поділ праці визначається відмінностями у природному середовищі. В межах даної наукової течії довгий час популярною була теорія – кліматичних оптимумів Гантингтона Е., за якою найсприятливіші умови для розвитку виробництва мають країни, розташовані в помірному поясі;

Просторова економіка. В межах даної теорії простір абстрагували як самостійний фактор, що визначає розвиток економіки, економічний простір розглядали як ідеально рівну поверхню з рівномірно розташованими об’єктами народного господарства й населеними пунктами. Представниками даного напрямку були Тюнен І., Вебер А., Леш А., Кристалер В., Ізард У.;

Марксизм виходив з того, що розміщення продуктивних сил обумовлюється перш за все способом виробництва і їх територіальна організація істотно залежить від соціального ладу;

Загальний детермінізм. Є сучасним науковим напрямом у розвитку регіональної економіки. Основною є теза про те, що економічні закони і закономірності мають загальний характер, проте можуть мати певні відмінності у проявах залежно від соціально-економічного ладу. Провідну роль у розміщенні продуктивних сил при цьому відіграє територіальний поділ праці.

Питання до практичної роботи:

1. Що є предметом регіональної економіки?
2. В чому полягає завдання курсу регіональної економіки?
3. Що є об’єктом регіональної економіки?
4. Дайте визначення регіону.
5. Хто з вчених ввів термін «регіональна наука»?
6. Дайте визначення категорії продуктивні сили.
7. Охарактеризуйте основні етапи розвитку регіональної економіки як науки.

Теми для рефератів:

1. Регіональна економіка як складова економічної науки.
2. Регіональна економіка України в умовах ринкових відносин.

3. Історичний огляд розвитку теорій і концепцій регіональної економіки.

4. Основні тенденції розвитку економіки регіонів України на сучасному етапі.

Тестові завдання:

1) Об'єктом регіональної економіки є:

- а) система виробничих, господарських, суспільних відносин у певному регіоні країни;
- б) територія (регіон) як цілісна суспільно-географічна система зі своїм потенціалом та властивою лише йому територіальною організацією господарства;
- в) просторовий аспект розвитку та розміщення продуктивних сил окремих регіонів країни;
- г) є регіон як адміністративно визначена територіальна частина будь-якої країни.

2) Що відноситься до предмета досліджень у регіональній економіці:

- а) дослідження взаємозв'язків різних господарських об'єктів на обмеженій території;
- б) дослідження впливу ринкового оточення на формування попиту та пропозиції;
- в) визначення основних передумов зменшення витрат на виробництво;
- г) формування висновків про ступінь ефективності використання природно-ресурсного потенціалу певного регіону;
- д) є вивчення економічних категорій, закономірностей розвитку, основних принципів та форм організації регіональних економічних відносин, що виникають між суб'єктами господарювання на загальнодержавному, міжрегіональному та регіональному рівнях.

3) Регіон – це:

- а) будь-яка частина країни без чітко виражених меж;
- б) група поряд розташованих економічних районів;
- в) частина національної економіки, що характеризується єдністю та цілісністю відтворювального процесу й управління;
- г) група країн або частина світу.

4. Які основні складові входять до предмету вивчення регіональної економіки:

- а) економіка окремого регіону;
- б) економічні зв'язки між регіонами;
- в) регіональні системи (національна економіка як система взаємодіючих регіонів);
- г) розміщення продуктивних сил;
- д) регіональні аспекти економічного життя;
- е) всі відповіді вірні.

5. Продуктивні сили – це:

- а) це система матеріальних елементів та людських ресурсів, а також відносин між ними, які в процесі економічної діяльності забезпечують виробництво матеріальних благ і послуг для задоволення потреб суспільства;
- б) це конкретне значення кількісних або якісних параметрів, явищ або процесу, що відбувається в умовах конкретного місця протягом визначеного часу;
- в) засоби виробництва (знаряддя та предмети праці), за допомогою яких виробляють матеріальні блага, а також люди, що здатні до праці, мають певні навички і знання і приводять у дію ці засоби та вдосконалюють їх.

Література: [1-8, 10-12]

ТЕМА 2. ЗАГАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ, ПРИНЦИПИ, ФАКТОРИ ТА МЕТОДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Питання для обговорення: Загальні закономірності розміщення виробництва та формування економіки регіонів. Принципи розміщення продуктивних сил. Фактори розміщення продуктивних сил і формування економіки регіону. Методи регіональної економіки, їх сутність.

Мета заняття – засвоєння, закріплення і систематизація знань про закономірності, принципи та фактори розміщення продуктивних сил та методи регіональної економіки.

Основні поняття та терміни до теми:

Економічні закони – це об'єктивні закони розвитку суспільства, що відображають необхідні виробничі відносини людей у процесі суспільно корисної праці, у першу чергу при виробництві, розподілі, обміні й споживанні благ та послуг.

Закономірність – це об'єктивно існуючий суттєвий зв'язок явищ і процесів природи і суспільного життя, що повторюється в часі.

Основні закономірності регіональної економіки:

1. *Закономірність економічної цілісності регіону* полягає в органічній єдності природної, матеріальної (створеної людиною) та соціальної сфер.
2. *Закономірність раціонального (ефективного) розміщення виробництва* ґрунтується на спеціальному економічному законі економії праці, який регулює затрати на подолання просторової незбалансованості між регіонами видобутку, виробництва і споживання продукції.
3. *Закономірність комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил.* Ця закономірність походить із законів суспільного поділу праці та інтеграційних процесів.
4. *Закономірність територіального поділу праці.* Виявляється у формуванні такої територіально–галузевої структури народного господарства, яка найбільше відповідає природним, економічним, соціальним умовам регіону та потребам міжрегіонального ринку.
5. *Закономірність територіальної концентрації продуктивних сил* полягає у зосередженні виробництва й населення у найвигідніших місцях регіону, що забезпечує вищий (ніж середній для регіону) рівень життя та ефективність виробництва.
6. *Закономірність глобалізації та регіоналізації розміщення і розвитку продуктивних сил.* Ринкові умови розвитку економіки характеризуються наявністю двох протилежних процесів - глобалізації економіки та її регіоналізації.
7. *Закономірність зближення рівнів соціально–економічного розвитку регіонів* пов'язана з процесами територіального поділу праці й регіональною інтеграцією.

Принципи розміщення продуктивних сил: 1) раціонального розміщення виробництва; 2) комплексного розміщення виробництва; 3) збалансованості і

пропорційності розміщення виробництва; 4) внутрішньодержавного та міжнародного поділу праці; 5) обмеженого центризму (*гармонізація інтересів держави і регіонів*); 6) вирівнювання рівнів економічного і соціального розвитку регіонів та областей; 7) забезпечення екологічної рівноваги; 8) наближення виробництва до джерел сировини, палива, споживачів; 9) зміцнення обороноздатності країни; 10) урахування інтересів економічної інтеграції в європейський і світовий простір; 11) збереження здорових медико-гігієнічних умов життя і праці населення; 12) обмеження надмірної концентрації промисловості в містах.

Фактори регіональної економіки: 1) природно-географічні; 2) екологічні; 3) геополітичні фактори розвитку і розміщення продуктивних сил; 4) соціально-демографічні; 5) соціально-економічні фактори розміщення і розвитку продуктивних сил; 6) техніко-економічні.

Методи регіональної економіки: 1) аналіз та синтез; 2) балансовий метод; 3) систематичний аналіз; 4) економіко-географічні дослідження; 5) соціально-економічне прогнозування; 6) економіко-математичне моделювання; 7) таксонування; 8) варіативний метод; 9) польові дослідження; 10) статистичний метод.

Питання до практичної роботи:

1. В чому сутність економічного закону і закономірності?
2. Назвіть основні закономірності розміщення продуктивних сил.
3. Перерахуйте принципи розміщення суспільного виробництва.
4. Поясніть наукове обґрунтування та практичну реалізацію принципів розміщення продуктивних сил.
5. Які є основні фактори, що впливають на характер територіального розміщення галузей і підприємств?
6. Поясніть взаємозв'язок економічних законів та закономірностей розміщення продуктивних сил й формування економіки регіонів.
7. Охарактеризуйте наукові методи регіональної економіки.

Теми рефератів:

1. Соціальна спрямованість розвитку і розміщення продуктивних сил.
2. Стратегія сталого розвитку продуктивних сил.
3. Забезпечення економічної безпеки держави в контексті проблем розміщення і розвитку продуктивних сил.
4. Фактори розміщення продуктивних сил та їх реалізація в практичній діяльності.
5. Об'єктивний характер і суть понять “закон”, “закономірність”, “принцип” і “фактор”.

6. Роль закономірностей у розвитку регіональної економіки та розміщення продуктивних сил.

7. Суть і значення принципів розміщення продуктивних сил і функціонування регіональної економіки.

8. Характеристика факторів розміщення і розвитку продуктивних сил та економіки регіонів.

9. Забезпечення економічної безпеки держави в контексті проблем розміщення і розвитку продуктивних сил.

Тестові завдання:

1. Принцип комплексного розміщення виробництва практично реалізується:

- а) у комплексному використанні природних ресурсів, включно з відходами;
- б) у раціональному використанні трудових ресурсів шляхом створення у регіоні такої структури господарства, за якої надається праця усім розмаїтим контингентам робочої сили;
- в) у створенні єдиної інфраструктури;
- г) всі відповіді вірні.

2. Принцип збалансованості і пропорційності розміщення виробництва означає:

- а) таке розміщення виробництва, за якого витримувалася б рівновага між виробничими потужностями, обсягом виробництва – з одного боку, та наявністю сировинних, енергетичних, водних, земельних, трудових, фінансових ресурсів регіону – з іншого;
- б) визначення найвигіднішої спеціалізації району з урахуванням територіального поділу праці;
- в) спосіб розміщення виробництва повинен стимулювати ефективний розвиток національних форм його організації;
- г) органічно поєднуються стратегічні інтереси країни й інтереси регіонів, підприємців, населення.

3. Принцип комплексності розміщення виробництва означає:

- а) таке розміщення виробництва, за якого витримувалася б рівновага між виробничими потужностями, обсягом виробництва – з одного боку, та наявністю сировинних, енергетичних, водних, земельних, трудових, фінансових ресурсів регіону – з іншого;
- б) визначення найвигіднішої спеціалізації району з урахуванням територіального поділу праці;
- в) спосіб розміщення виробництва повинен стимулювати ефективний розвиток національних форм його організації;
- г) органічно поєднуються стратегічні інтереси країни й інтереси регіонів, підприємців, населення.

4. Соціально-економічні фактори розвитку й розміщення продуктивних сил у регіоні враховують:

- а) чисельність трудових ресурсів, їхній територіально-галузевий розподіл і якісні характеристики;
- б) розташування регіону;
- в) наявність розвиненої транспортної мережі міжнародного значення;
- г) стан навколишнього природного середовища й природоохоронну діяльність;

д) санітарно-гігієнічні умови праці.

5. Геополітичні фактори розвитку й розміщення продуктивних сил у регіоні враховують:

- а) чисельність трудових ресурсів, їхній територіально-галузевий розподіл і якісні характеристики;
- б) розташування регіону;
- в) наявність розвиненої транспортної мережі міжнародного значення;
- г) стан навколишнього природного середовища й природоохоронну діяльність;
- д) санітарно-гігієнічні умови праці.

6. Фактори розміщення – це:

- а) суспільність просторових нерівнозважених умов і ресурсів, їх властивостей, правильне використання яких забезпечує високі результати за умов розміщення підприємств матеріального виробництва та розвитку господарства регіонів;
- б) усі види діяльності людини, які забезпечують її побутові та духовні потреби;
- в) склад, співвідношення та зв'язок різних галузей виробництва, що об'єднані однією функцією.

7. Зазначте основні групи факторів розміщення продуктивних сил:

- а) сировинні, споживчі, геополітичні;
- б) соціально-демографічні, природно-екологічні, техніко-економічні;
- в) транспортні, наукові.

8. Енергетичні чинники розміщення продуктивних сил враховуються переважно при розміщенні підприємств:

- а) хімічної промисловості;
- б) кольорової металургії;
- в) целюлозно-паперової, текстильної промисловості;
- г) машинобудування;
- д) будівельної промисловості.

9. Трудовий чинник розміщення продуктивних сил враховується переважно при розміщенні підприємств:

- а) хімічної промисловості;
- б) кольорової металургії;
- в) целюлозно-паперової, текстильної промисловості;
- г) машинобудування;
- д) будівельної промисловості.

10. Транспортний чинник розміщення продуктивних сил враховується переважно при розміщенні підприємств:

- а) хімічної промисловості;
- б) кольорової металургії;
- в) целюлозно-паперової, текстильної промисловості;
- г) машинобудування;
- д) будівельної промисловості.

Література: [1-8, 10-12]

ТЕМА 3. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЙОГО ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА

Питання для обговорення: Сутність природно-ресурсного потенціалу, його структура та економічна оцінка. Характеристика природно-ресурсного потенціалу України та її регіонів. Ресурсозбереження – головний напрям використання природно-ресурсного потенціалу.

Мета заняття – поглибити, узагальнити та систематизувати знання студентів про сутність, структуру, характеристику та економічну оцінку природно-ресурсного потенціалу країни.

Основні поняття та терміни:

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) розглядається як сукупність усіх природних можливостей, засобів, запасів, джерел, що використовуються (або можуть використовуватись) при даному рівні розвитку продуктивних сил для досягнення певної мети. До складу ПРП входять природні умови і ресурси. Природні ресурси, на відміну від природних умов, беруть безпосередню участь у матеріальному виробництві й невиробничій діяльності.

За особливостями використання природні ресурси поділяються на невичерпні та вичерпні (серед останніх виділяються відновні, відносно відновні та невідновні).

За економічною класифікацією розрізняють:

- ресурси матеріального виробництва, у тому числі промисловості (паливо, метали, деревина, риба) і сільського господарства (грунти, води для зрошення, кормові рослини, промислові тварини);
- ресурси невиробничої сфери, у тому числі прямого споживання (питна вода, дикорослі рослини і тварини) і непрямого (наприклад, використання для відпочинку зелених насаджень та водоймищ).

За походженням і природними властивостями виділяють: мінерально-сировинні ресурси (корисні копалини); земельні; водні; біологічні (зокрема лісові); агрокліматичні (сонячне тепло, світло, опади); ресурси енергії природних процесів (енергія сонця, вітру, землі); рекреаційні (вони поєднують в собі різні види ресурсів).

Економічна оцінка природних ресурсів включає врахування багатьох чинників (економічних, соціальних, технічних, еколого-географічних), які обумовлюють просторові відмінності і значення природних ресурсів для життєдіяльності людини.

Всі корисні копалини поділяються на три основні групи:

- 1) паливні (кам'яне вугілля, газ, нафта, торф, горючі сланці);
- 2) рудні (руди чорних металів (залізні руди, марганцеві руди..),
- руди кольорових металів (титан, алюміній, мідь, нікель, ртуть, золото)

3) *нерудні (саморідна сірка, калійні солі, кухонна сіль, флюси, вогнетривкі глини, доломіти, кварцити, високоякісний каолін, фосфорити, вапняки, цементна сировина, крейда, граніт, мармур, базальт, лабродорит, кольорові каміння (топаз, буришин, берил, яшма, аметист, гірський кришталі....)*

Ресурсозбереження — це прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів.

Питання до практичної роботи:

1. Надайте визначення природним ресурсам.
2. Природна та економічна класифікація природних ресурсів.
3. Узагальнені запаси корисних копалин в Україні. Чотири ступені розвіданих запасів мінеральної сировини.
4. Надати характеристику запасам кам'яного і бурого вугілля, нафти, газу і торфу України.
5. Надати характеристику нерудним мінеральним ресурсам України..
6. Охарактеризуйте земельні, лісові та водні ресурси України.
7. Охарактеризуйте рекреаційні ресурси України.
8. Основні напрями раціонального використання природних ресурсів.

Теми для рефератів:

1. Природні ресурси України як важливий фактор її соціально-економічного розвитку.
2. Значення земельних, лісових, водних і рекреаційних ресурсів у розвитку міжгосподарських комплексів держави.
3. Земельні ресурси України, проблеми раціонального використання та збереження.
4. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Тестові завдання:

1. Природні ресурси – це тіла і сили природи, які:
а) беруть участь у виробничій діяльності; б) не беруть участі у виробничій діяльності.
2. Як визначається економічна оцінка природних ресурсів:
а) за кількістю і якістю; б) у вартісному вираженні.
3. Виділіть невичерпні природні ресурси:
а) мінеральна сировина; б) сонячна радіація;
в) енергія прибою, вітру; г) внутрішнє тепло землі;
д) водні ресурси.
4. Вугільні басейни знаходяться у таких областях:
а) Донецькій; б) Луганській;
в) Закарпатській; г) Одеській;
д) Харківській; є) всі відповіді вірні.
5. Нафтогазоносні області:
а) Донецькій; б) Одеській;

- в) Луганській;
д) Закарпатській;
г) Харківській;
є) всі відповіді вірні.
6. Основними регіонами розміщення підприємств для виробництва електроенергії є області:
а) Донецькій;
в) Луганській;
д) Закарпатській;
б) Одеській;
г) Харківській;
є) всі відповіді вірні.
7. До ресурсів, що життєво необхідні для людини, відносяться:
а) рекреаційні;
в) оздоровчі;
д) естетичні;
б) повітря;
г) вода;
є) сировина.
8. До ресурсів, що вичерпуються, відносять:
а) сонячна енергія;
б) енергія вітру;
в) енергія земних надр;
г) родючість ґрунтів.
9. Економічна класифікація природних ресурсів:
а) корисні копалини;
в) ресурси для виробничої сфери;
б) ресурси невикористаного призначення;
г) рудні.
10. Типи рекреаційних ресурсів:
а) природні;
в) історико-культурні;
д) соціально-економічні;
б) рудні;
г) кліматичні.
11. До рекреаційного кадастру про природні мінеральні джерела повинні включати:
а) місцезнаходження джерел;
б) глибину водоносного горизонту;
в) статистичний рівень води від поверхні землі;
г) хімічний склад вод і специфічних лікувальних компонентів, кислотність, температуру, сучасне використання, вартісну оцінку;
д) всі відповіді правильні.

Задача. Основою для оцінки природно-ресурсного потенціалу, його структури, забезпеченості ним є нижченаведені дані (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Потенціал природних ресурсів України

Країна, регіон, область	Площа, тис. км ²	Потенціал ресурсів, млрд грн						
		мінеральних	земельних	водних	лісових	рекреаційних	фауністичних	сумарний
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна								
АР Крим	26,1	321,0	618,3	1251,1	57,1	950	9,05	
Вінницька	26,5	4,06	187,6	1535,3	68,8	99,2	9,22	
Волинська	20,1	8,7	164,6	503,9	148,3	84,0	3,73	
Дніпропетровська	31,9	4051,2	281,0	1254,8	20,2	252,8	21,1	
Донецька	26,5	4807,9	320,1	1110,1	29,0	331,9	8,17	

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Житомирська	29,8	86,0	249,7	939,0	197,8	87,8	10,31	
Закарпатська	12,8	40,6	418,2	257,2	231,7	379,6	1,08	
Запорізька	27,2	429,7	422,5	1048,0	13,9	178,9	13,79	
Івано-Франківська	13,9	90,4	406,2	294,2	214,9	212,0	1,61	
Київська	28,1	81,1	265,1	1278,6	118,8	395,4	10,98	
Кіровоградська	24,6	177,2	195,1	1155,3	26,1	78,6	10,19	
Луганська	26,7	3498,4	321,4	655,6	40,2	216,8	9,04	
Львівська	21,8	458,1	460,7	594,1	224,9	290,1	3,56	
Миколаївська	24,6	44,6	366,0	1050,2	7,1	92,2	15,2	
Одеська	33,3	36,5	222,6	1437,4	26,1	270,4	9,6	
Полтавська	28,8	217,6	210,5	1301,2	56,2	103,4	21,86	
Рівненська	20,1	47,5	156,2	522,5	153,3	63,2	7,12	
Сумська	23,8	48,5	227,4	932,1	109,0	95,3	15,36	
Тернопільська	13,8	14,1	154,7	852,0	53,0	61,3	1,76	
Харківська	31,4	326,5	264,8	1265,1	90,2	354,5	14,25	
Херсонська	28,5	25,6	359,3	1059,3	15,9	100,9	18,65	
Хмельницька	20,6	50,1	198,3	1045,9	54,7	86,3	5,21	
Черкаська	20,9	94,3	204,9	1092,2	74,1	133,9	14,47	
Чернівецька	8,1	35,5	125,4	342,8	86,1	94,1	1,47	
Чернігівська	31,9	212,8	254,7	1168,4	132,4	188,8	18,94	

1) розрахувати ресурсозабезпеченість (вартість сумарного потенціалу, яка припадає на 1 км² загальної території області) областей і виділити області з найбільшим і найменшим природно-ресурсним потенціалом і окремими видами ресурсів (табл. 3.2);

2) виділити області з приблизно подібною структурою природно-ресурсного потенціалу, об'єднати їх в економічні райони зі своїми назвами;

3) надати загальну оцінку ресурсозабезпеченості областей.

Таблиця 3.2

Структура природно-ресурсного потенціалу, %

Країна, регіон, область	Потенціал ресурсів, млрд грн							Ресурсозабезпеченість, млн грн/км ²
	мінеральних	земельних	водних	лісових	рекреаційних	фауністичних	сумарний	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна								
АР Крим								
Вінницька								
Волинська								
Дніпропетровська								
Донецька								
Житомирська								

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Закарпатська								
Запорізька								
Івано-Франківська								
Київська								
Кіровоградська								
Луганська								
Львівська								
Миколаївська								
Одеська								
Полтавська								
Рівненська								
Сумська								
Тернопільська								
Харківська								
Херсонська								
Хмельницька								
Черкаська								
Чернівецька								
Чернігівська								

На основі проведеного аналізу слід дати коротку письмову характеристику сучасного стану природно-ресурсного потенціалу України і областей, звернувши увагу на наявні відмінності між областями.

Література: [1, 2, 5-8, 10-12, 28]

ТЕМА 4. НАСЕЛЕННЯ І ТРУДОВІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ

Питання для обговорення: Демографічна характеристика України. Система розселення в Україні. Трудові ресурси України.

Мета заняття – закріпити, узагальнити та систематизувати знання студентів про: демографічну характеристику, систему розселення та трудові ресурси України.

Основні терміни та поняття:

Природний приріст населення – різниця між кількістю людей, які народились (народжуваністю), і тими, що померли (смертністю), на 1000 жителів. *Механічний приріст* – це збільшення або зменшення кількості населення за рахунок міграції (переміщення).

Депонуляція – «старіння нації», тобто зростання чисельності й питомої ваги людей старшої вікової категорії, що призводить до зменшення кількості

трудоу ресурсів.

Механічний приріст визначається різницею між імміграцією та еміграцією, розрахований на 1000 осіб. Імміграція – це в'їзд іноземців на територію країни для проживання (постійного або тимчасового). Еміграція – це виїзд громадян країни за її межі, що пов'язано з економічними (в пошуках роботи), політичними (втеча від утисків зі сторони влади - біженці), релігійними (виїзд за межі країни, для якої характерні релігійні утиски) та іншими чинниками.

Сальдо міграції – різниця між імміграцією та еміграцією. Для України в даний момент характерне від'ємне сальдо міграції.

На національний склад населення України впливають такі *фактори*, як історичний, географічний, соціально-економічний.

Система розселення – це система населених пунктів певної території з різнобічними зв'язками між ними.

Агломерації – це зони близько розташованих міст з різними зв'язками й високою густотою населення.

Трудові ресурси – це частина населення, яка бере чи може брати участь в трудовій діяльності.

Економічно-активне населення – населення, яке працює. До ЕАН належить населення працездатного віку (жінки – 16-60 роки, чоловіки – 16-60 років), пенсіонери та підлітки, які працюють, але не належать учні, студенти і т.д.

Безробіття – процес неповної зайнятості робочої сили.

Питання до практичної роботи:

1. Негативні тенденції в розвитку демографічних процесів. Перспективи значного дефіциту робочої сили в Україні.
2. Поняття населення, демографії, демографічної політики, депопуляції та відтворення населення. Деформація складу населення.
3. Визначення і основні характеристики міграції населення. Скорочення населення держави через міграційні процеси. Мотиви трудової міграції. Шляхи впорядкування міграційних процесів.
4. Поняття “робоча сила”, “трудоу ресурси”, “трудоу капітал”, “людський капітал”, “людські ресурси”, “персонал”, “кадровий потенціал”.
5. Продуктивне використання людських ресурсів. Сучасний ринок праці, збалансування його стану. Зайнятість. Рівень безробіття. Типи безробіття: фрикційне, структурне та циклічне. Приховане безробіття. Створення нових робочих місць в ринкових умовах.

Теми для рефератів:

1. Демографічні проблеми та демографічний потенціал України.
2. Трудові ресурси та трудовий потенціал України.

3. Шляхи впорядкування міграційних процесів на державному рівні.
4. Збалансування ринку праці в умовах трансформаційної економіки.

Тестові завдання:

1. Економічно активне населення – це:
 - а) частина населення країни, яка володіє фізичним розвитком, розумовими здібностями та знаннями для здійснення корисної діяльності;
 - б) сукупна суспільна спроможність до праці;
 - в) природно-історична сукупність осіб, яка складається та безперервно поновлюється у процесі виробництва та відтворення безпосереднього їх життя;
 - г) частина населення, яка забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів та послуг.
2. У природному русі населення відрізняють такі типи його відтворення:
 - а) розширене, просте;
 - б) природне, соціальне, сучасне;
 - в) розширене, просте, звужене;
 - г) традиційне, сучасне;
 - д) немає правильної відповіді.
3. За методикою МОП економічно неактивне населення – це:
 - а) учні, студенти, слухачі, курсанти денної форми навчання;
 - б) особи, що одержують пенсії за віком або на пільгових умовах;
 - в) особи, які зневірилися знайти роботу і припинили її пошук;
 - г) особи, які зайняті у домашньому господарстві, доглядом за дітьми.
4. Назвіть відносні показники природного руху населення:
 - а) кількість народжених;
 - б) коефіцієнт шлюбності;
 - в) кількість померлих;
 - г) коефіцієнт розлучень;
 - д) коефіцієнт народжуваності;
 - е) коефіцієнт природного росту;
 - є) коефіцієнт смертності;
 - ж) природний обіг;
 - з) середня тривалість життя.
5. Назвіть абсолютні показники міграційного руху населення:
 - а) кількість прибулих;
 - б) коефіцієнт прибуття;
 - в) кількість вибулих;
 - г) коефіцієнт вибуття;
 - д) коефіцієнт народжуваності;
 - е) коефіцієнт смертності;
 - є) природний обіг;
 - ж) середня тривалість життя;
 - з) коефіцієнт механічного і природного росту.
6. Укажіть показники, які прямо впливають на зміну чисельності трудових ресурсів:
 - а) народжуваність;
 - б) кількість продукції, яка виробляється;
 - в) смертність;
 - г) відрахування на державне соціальне страхування;
 - д) стан здоров'я;
 - е) підвищення вікового цензу виходу на пенсію;
 - є) тривалість освіти.

Методика рішення задач:

1. Загальний коефіцієнт народжуваності:

$$K_{np} = \frac{H_p}{H} \times 1000$$

де H_p – кількість людей, що народилися за рік на певній території;

$\overline{H}$ – середня чисельність населення відповідної території (напівсума чисельності на початок і кінець року);

2. Загальний коефіцієнт смертності:

$$K_{см} = \frac{\Pi}{\overline{H}} \times 1000$$

де Π – кількість померлих за рік на певній території.

3. Коефіцієнт природного приросту:

$$K_{пр.пр.} = K_{пр} - K_{см},$$
$$K_{пр.пр.} = \frac{H_p - \Pi}{\overline{H}} \times 1000$$

4. Коефіцієнт інтенсивності міграції за прибуттям:

$$K_{прб} = \frac{\mathcal{Q}_{прб}}{\overline{H}} \times 1000$$

де $\mathcal{Q}_{прб}$ – чисельність прибулих за рік на дану територію.

5. Коефіцієнт інтенсивності міграції за вибуттям:

$$K_{вб} = \frac{\mathcal{Q}_{вб}}{\overline{H}} \times 1000$$

де $\mathcal{Q}_{вб}$ – чисельність вибулих за рік з даної території.

6. Коефіцієнт загальної (валової) міграції:

$$K_{зм} = \frac{\mathcal{Q}_{прб} - \mathcal{Q}_{вб}}{\overline{H}} \times 1000$$

7. Сальдо міграції (механічного руху населення):

$$MC = \mathcal{Q}_{прб} - \mathcal{Q}_{вб};$$
$$MC = O - E,$$

де O – загальний приріст населення території за рік (різниця між чисельністю населення на кінець року і чисельністю населення на початок року); E – природний приріст населення за рік (різниця між кількістю народжених і кількістю померлих).

Розв'язок типових задач (приклад)

Задача 1. Маємо дані про чисельність населення міста за рік, тис. осіб:

- на початок року: — постійного населення - 420,0, в тому числі тимчасово відсутні - 20,0 тимчасово проживаючі - 30,0

- протягом року: народилося 7,5, в тому числі постійного населення 7,3; померло 2,9, в тому числі постійного населення 2,6; прибуло на постійне проживання 10,0; повернулося тимчасово відсутніх 2,0; вибуло постійного населення на постійне проживання в інші населені пункти 6,0. Визначте: ♦ чисельність наявного населення на початок та кінець року; ♦ кількість постійного населення на кінець року; ♦ коефіцієнти народжуваності, смертності й природного приросту для постійного населення.

Розв'язок

1. Визначимо чисельність наявного населення на початок та кінець року, тис. осіб: $H_p = 420 + 30 - 20 = 430$; $H_k = 430 + 7,5 - 2,9 + 10,0 + 2,0 - 6,0 = 440,6$.

2. Обчислимо кількість постійного населення на кінець року, тис. осіб: $P_k = 420 + 7,3 - 2,6 + 10,0 - 6,0 = 428,7$. Звертаємо увагу на те, що в розрахунок не включаються 2,0 тис. осіб постійного населення, що були тимчасово відсутніми.

3. Для визначення коефіцієнтів руху населення обчислимо середньорічну

чисельність постійного населення, тис. осіб: $\Pi = (430,0 + 440,6)/2 = 435,3$ тис.осіб

Звідси коефіцієнт народжуваності: $n = (N/\Pi) \times 1000 = (435,3/ 7,5) \times 1000 = 17,2 \text{ ‰}$ (проміле). Це означає, що протягом року на 1 тис. осіб населення народжувалося в середньому 17,2 особи. Коефіцієнт смертності $m = (M/\Pi) \times 1000 = (2,9 /435,3) \times 1000 = 6,7 \text{ ‰}$. Коефіцієнт природного приросту для постійного населення $1000 \text{ } 10,5 \text{ } 435,3 \text{ } 7,5 \text{ } 2,9$
 $1000 \Pi \times = - \times = - = N M ke = ((N - M) / \Pi) \times 1000\text{‰}$, або $n - m = 17,2 \text{ ‰} - 6,7 \text{ ‰} = 10,5 \text{ ‰}$.

Задачі

Задача 1. На початок року населення регіону становило 400 тис. осіб. На кінець - 440 тис. осіб. Протягом року в регіоні народилося 6,3 тис. осіб, померло – 4,2 тис. осіб. Коефіцієнт механічного приросту населення становив – /-8‰/. Визначити: коефіцієнти народжуваності та смертності; коефіцієнти природного та загального приросту населення.

Задача 2. У базовому році чисельність населення країни становила 46,4 млн. осіб, коефіцієнт народжуваності – 12‰, а смертності – 19‰, коефіцієнт механічного приросту населення становив – /-6‰/. Визначити: чисельність народжених і померлих у базовому році; коефіцієнти природного та загального приросту населення.

Задача 3. Чисельність населення міста на початок року становила 988 тис. осіб. З них у робочому віці – 708,2 тис. осіб, чисельність інвалідів I та II груп у робочому віці – 16 тис. осіб, із них зайнято в народному господарстві – 8 тис. осіб. Чисельність непрацюючих пільгових пенсіонерів – 4 тис. осіб.

Чисельність працюючих підлітків і пенсіонерів – 30,5 тис. осіб. За рік досягли робочого віку - 37 тис. осіб, пенсійного віку – 32 тис. осіб. Прийнято на роботу – 5,6 тис. пенсіонерів і підлітків, а 2,9 тис. осіб звільнено. Визначити: фактичну чисельність трудових ресурсів міста на початок та на кінець року; середньорічну чисельність трудових ресурсів; коефіцієнти природного поповнення і вибуття, а також природного приросту трудових ресурсів за рік.

Задача 4. На початок року населення регіону становило 470 тис. осіб. На кінець року - 500 тис. осіб. Чисельність тих, хто народився у регіоні протягом року складає 8,5 тис. осіб. Коефіцієнт природного руху - 13‰. Коефіцієнт загального приросту населення становив 18‰. Визначити: чисельність померлих у регіоні; коефіцієнти народжуваності та смертності; коефіцієнт механічного приросту населення.

Задача 5. На початок року населення регіону становило 465 тис. осіб. На кінець року - 547 тис. осіб. Протягом цього періоду до регіону прибуло на постійне місце проживання 4,48 тис. осіб., а також вибуло за межі регіону – 6,9 тис. осіб. Визначити: коефіцієнти прибуття та вибуття у регіоні; коефіцієнт механічного приросту населення; сальдо міграції.

Задача 6. На початок року населення регіону становило 455 тис. осіб. На кінець року - 514 тис. осіб. Коефіцієнт інтенсивності виїзду 12‰, Сальдо міграції у регіоні складає +3,0 тис. осіб. Визначити: коефіцієнт прибуття у регіоні; чисельність осіб, які вибули за межі регіону; чисельність осіб, які прибули до регіону; коефіцієнт механічного приросту населення.

Завдання

Завдання 1. Підготувати статистичну інформацію про народжуваність, смертність та природний приріст населення України в розрізі адміністративних областей. Скласти таблицю (4.1). За даними таблиці побудувати графіки. Зробити аналіз. Потрібно скористатися «Статистичним щорічником України» за вказані роки і виписати відносні показники, що

характеризують природний рух населення України. Щоб виявити тенденції в динаміці населення треба побудувати графіки: вісь Х – роки, вісь Y – показник.

Таблиця 4.1

Природний рух населення України

Роки	Кількість		Природний приріст, %
	народжених, %	померлих, %	
1990			
1995			
2000			
2005			
2010			
2015			
2020			
2021			
2022			

Література: [1-12, 28]

ТЕМА 5. ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

Питання для обговорення: Особливості та фактори формування господарського комплексу України. Галузева структура народного господарства: *Паливно-енергетичний комплекс; Металургійний комплекс; Машинобудівний комплекс; Хімічний комплекс; Лісовий та деревообробний комплекс; Будівельний комплекс; Агропромисловий комплекс; Харчова та переробна промисловість; Комплекс по виробництву непродовольчих товарів народного споживання; Легка промисловість; Транспортний комплекс; Соціальна інфраструктура.*

Мета заняття – поглибити, узагальнити та проаналізувати знання про особливості та формування народного господарства України.

Основні терміни та поняття:

Під *господарством* розуміють результати усіх видів діяльності людини, в ході якої створюються споживчі вартості, тобто матеріальні і духовні блага та послуги.

До основних факторів формування господарства України слід віднести: високу господарську освоєність території; різноманітний природо-ресурсний потенціал; значний трудовресурсний потенціал; сприятливе геополітичне та транспортно-географічне положення; давню історію розвитку.

Господарський комплекс (ГК) – це сукупність декількох галузей, які виробляють взаємозамінну продукцію (паливно-енергетичний) або послідовно переробляють певну вихідну сировину, включаючи її добування чи виготовлення (лісовиробничий, агропромисловий), або розв'язують важливу загальнодержавну економічну, соціальну чи іншу проблему (військово-промисловий, продовольчий комплекси).

Паливно-енергетичний комплекс – це складна міжгалузева система видобутку та виробництва палива, енергії, їх транспортування, розподілу та використання, який складається з паливної промисловості (*нафтової, газової, вугільної, сланцевої, торфової*) та електроенергетики.

Металургійний комплекс включає: видобуток, збагачення і агломерування залізних, марганцевих та хромітових руд, виробництво чавуну, сталі, прокату, феросплавів, повторне використання неметалевої сировини, коксування вугілля, виробництво вогнетривких та допоміжних металів (*чорна та кольорова металургія*).

Машинобудування є однією з провідних галузей промисловості, матеріальною основою технічного переозброєння економіки. Важливою умовою розміщення машинобудівних галузей є наявність в регіоні кваліфікованої робочої сили, потреба регіону в продукції галузі, паливо- та енергозабезпеченість, забезпеченість транспортом. Виділяють наступні галузі: металообробне устаткування; транспортне машинобудування; автомобілебудування; вантажне автомобілебудування; виробництво автобусів; морське машинобудування; с/г машинобудування; авіа- та ракетобудування.

Хіміко-лісовий комплекс. У структурі хімічної та нафтохімічної галузі виділяють наступні підгалузі: гірничо-хімічна; основна хімія; хімія органічного синтезу; мікробіологічна; фармацевтична.

Лісова та деревообробна промисловість. Для України характерна невисока залісненість. Структура лісовиробничого комплексу: лісогосподарський підкомплекс; целюлозно-паперовий підкомплекс; деревообробний підкомплекс; лісохімічний підкомплекс.

Будівельний комплекс. Структура за галузями будівельного комплексу: цементна; азбестоцементних виробів; збірних залізобетонних, бетонних конструкцій та виробів; стінових матеріалів; будівельної кераміки; будівельних матеріалів та виробів з полімерної сировини; нерудних будівельних матеріалів; пористих заповнювачів.

Агропромисловий комплекс. АПК складається з галузей: фондоутворюючі (машинобудування, с/г будівництво, кормовиробництво); сільське господарство (рослинництво і тваринництво); переробні (переробка, зберігання, реалізація); інфраструктурні (транспортування, електро-, водо-,

теплопостачання, освіта).

Харчова та переробна промисловість. Продовольчий комплекс складається з наступних підкомплексів: зернопродуктовий; картоплепродуктовий; цукровобуряковий; плодо-, овочеконсервний; виноградно-виноробний; м'ясний; молочний; олійно-жировий. Галузі, що входять до харчової промисловості: цукрова, борошномельна, спиртова, кондитерська, молочна, жирова, олійна, м'ясна і т. д.

Легка промисловість. Галузі, що входять до складу комплексу: текстильна, бавовняна, вовняна, шерстяна, лляна, шовкова, конопляно-джутова, трикотажна, швейна, хутряна.

Транспортний комплекс і зв'язок. Галузі, що входять до складу: залізничний, автомобільний, повітряний, морський, річковий, трубопровідний, комунальний).

Соціальна інфраструктура складається з підрозділів громадського харчування, охорони здоров'я, дитячих дошкільних закладів, закладів освіти, житлово-комунального господарства, організації відпочинку, заняття фізкультурою та спортом.

Питання до практичної роботи:

1. В чому особливості формування та аналізу галузевої структури народного господарства України?
2. Які галузі економіки входять до сфери матеріального виробництва і нематеріальних послуг?
3. Які зміни відбулися в науково-технічній сфері в Україні за останні роки?
4. Що собою являють міжгалузеві виробничі та територіально-виробничі комплекси? Наведіть приклади.
5. Сутність структурної переорієнтації економіки України.
6. Надайте визначення галузі господарства?
7. Металургійний комплекс – сучасні тенденції та проблеми розвитку.
8. Хімічний комплекс – розвиток та перспективи.
9. Лісопромисловий комплекс – сучасний стан та основні проблеми розвитку.
10. Будівельний комплекс – характеристика галузі та перспективи розвитку.
11. Соціальний комплекс – стан та проблеми розвитку.

Теми для рефератів:

1. АПК – структура, значення та проблеми сучасного розвитку.
2. Структура сучасного господарського комплексу України.
3. Трансформація господарського комплексу за ринкових умов.
4. Сутність методів економічного обґрунтування галузевого розміщення виробництва.
5. Інноваційний розвиток господарського комплексу України.

6. Стан та перспективи розвитку промисловості в державі.

Тестові завдання:

1. Виберіть найбільш ефективні важелі впливу державної політики на господарський комплекс:

- а) відсутність державного втручання;
- б) вирішення ситуативних проблем;
- в) взаємодія державних та ринкових механізмів;
- г) керування в ручному режимі.

2. Валовий внутрішній продукт України станом за останні роки порівняно з 2000 р:

- а) значно менший;
- б) не змінився;
- в) набагато збільшився;
- г) не обраховується.

3. За сферою виробництва напрями діяльності та галузі виробництва поділяються:

- а) промисловість, сільське господарство;
- б) житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування населення;
- в) торгівля, матеріально-технічне постачання;
- г) органи управління і оборони;
- д) всі відповіді вірні.

4. За сферою послуг напрями діяльності та галузі виробництва поділяються на:

- а) промисловість, сільське господарство;
- б) житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування населення;
- в) торгівля, матеріально-технічне постачання;
- г) органи управління і оборони;
- д) всі відповіді вірні.

5. Визначте складові галузевої структури господарства країни:

- а) виробнича і соціальна сфера;
- б) промисловість, сільське господарство, транспорт;
- в) галузі виробництва і галузі споживання.

Задачі

Таблиця 5.1

Вихідні дані для обґрунтування місця будівництва підприємства

Області	Капітальні вкладення у проект, тис. грн	Собівартість річного випуску продукції, тис. грн
Харківська	8100	7750
Чернівецька	8400	7500
Черкаська	8700	7250

Задача 1. На території України заплановано побудувати підприємство з

переробки сільськогосподарської продукції. Розроблено три варіанти проекту будівництва цього підприємства однакової потужності у Харківській, Сумській та Полтавській областях. Нормативний коефіцієнт ефективності для даної галузі промисловості дорівнює 0,2. Обґрунтуйте місце будівництва підприємства на основі вихідних даних, що наведені в табл. 5.1.

Методика рішення задач

Обґрунтування місця розташування підприємства визначається на основі розрахунку наведених сукупних витрат за такою формулою:

$$\Pi = C + K \cdot E_H \rightarrow \min,$$

де Π – приведені сукупні витрати по проекту, грн; C – собівартість продукції, грн; K – капітальні вкладення, грн; E_H – нормативний коефіцієнт порівняної ефективності капітальних вкладень за рік.

Задача 5.2. Проводиться тендер з чотирьох варіантів розміщення виробництва (консервного комбінату) (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Вихідні дані для задачі 5.2

Пункт	Величина капіталовкладень, тис. у.о.	Поточні витрати, тис. у.о.
<i>A</i>	2000	300
<i>B</i>	2200	260
<i>C</i>	2400	225
<i>D</i>	2600	200

Нормативний показник ефективності капіталовкладень для даного виду виробництва складає: $E_H = 0,15$. Транспортні витрати становлять: для *A* і *B* – 60 тис. у.о., *C* – 80 тис. у.о., *D* – 90 тис. у.о.

Треба визначити варіант з найменшими приведеними витратами.

Література: [1, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 14, 15]

ТЕМА 6. РЕГІОН У СИСТЕМІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ (ТПП)

Питання для обговорення: Поняття регіону та його інтегральна характеристика. Сутність ТПП та його різновиди. Економічна ефективність ТПП.

Мета заняття – закріпити знання про: поняття регіону та його інтегральну характеристику; сутність, значення та різновиди

територіального поділу праці; економічну ефективність територіального поділу праці.

Основні терміни та поняття:

Регіон – територіально-спеціалізована частина господарства країни, що характеризується єдністю й цілісністю відтворювального процесу. Включає такі структурні елементи, як природне середовище, виробничу й соціальну сфери.

Інтегральна характеристика регіону визначається його соціально-економічним потенціалом (СЕР).

Господарство регіону є відкритою економічною системою, що функціонує на основі спеціалізації, міжрегіональної інтеграції, зміст яких реалізується через галузеві, міжгалузеві та міжрегіональні виробничо-економічні зв'язки.

Міжнародний географічний поділ праці (МГПП) – форма суспільного територіального поділу праці, яка являє собою поділ праці між країнами, спеціалізацію їх виробництва на певних видах продукції, якими вони обмінюються.

Територіальний поділ праці – це одна з форм суспільного поділу праці, нерозривно пов'язана з галузевою її формою, це об'єктивний процес розвитку продуктивних сил, при якому відбувається відокремлення різних видів трудової діяльності, спеціалізація окремих виробничих одиниць, обмін між ними продуктами своєї діяльності.

Спеціалізовані галузі – ті галузі господарства, які зосереджують свою діяльність на обмеженій території, можуть ефективно обслуговувати потреби не лише свого, але й інших регіонів.

Показником економічної ефективності територіального поділу праці є різниця вартостей продукції на місці її виробництва і на місці збуту.

Концентрація виробництва – це один з ефективних шляхів зниження собівартості товарів, що дозволяє збільшити відстань перевезень промислової і сільськогосподарської продукції.

Питання до практичної роботи:

1. У чому полягає розробка ефективного ТПП?
2. Які природні та економічні умови для територіального поділу праці можуть бути в різних частинах держави?
3. Дайте визначення спеціалізації, кооперації та концентрації виробництва.
4. Визначте роль галузей в господарстві регіону (Харківський.....).
5. З якою метою проводиться кооперування суб'єктів господарської діяльності у регіонах?

Теми для рефератів:

1. Місце територіального поділу праці в розвитку регіонів.

2. Міжнародний поділ праці як складова глобалізації економічного розвитку.
3. Територіальна та внутрішньогалузева спеціалізація у промисловому виробництві регіонів.
4. Роль промислової кооперації в економічному зростанні держави.
5. Особливості територіального поділу праці в сільських місцевостях України.

Тестові завдання:

1. Територіальний поділ праці в сільському господарстві регіонів:
 - а) не має відмінностей;
 - б) існує в силу об'єктивних факторів;
 - в) визначається державною регіональною політикою;
 - г) залежить від рівня іноземних інвестицій.
2. Визначте доцільний рівень взаємовідносин промислової кооперації із спеціалізацією:
 - а) органічно не пов'язані;
 - б) органічно пов'язані;
 - в) незалежні;
 - г) характеризують одне і те ж саме поняття.
3. При проведенні аналізу економічного розвитку регіонів використовують:
 - а) методику розвинутих країн світу;
 - б) порівняльні показники ефективності виробництва;
 - в) напрацювання планової економіки;
 - г) методи "шокової терапії".
4. Основою спеціалізації господарського комплексу регіону виступає:
 - а) переважання державних інтересів;
 - б) пріоритет регіональних цілей;
 - в) територіальний поділ праці;
 - г) взаємодія всіх гілок і рівнів господарської влади.
5. Спеціалізація та обмін товарів у територіальному поділі праці в частині їх взаємодії характеризуються:
 - а) тісним взаємозв'язком;
 - б) переважанням спеціалізації;
 - в) непримиренними протиріччями;
 - г) переважанням обміну товарів.
6. При проведенні аналізу економічного розвитку регіонів використовують:
 - а) методику розвинутих країн світу;
 - б) порівняльні показники ефективності виробництва;
 - в) напрацювання планової економіки;
 - г) методи "шокової терапії".
7. Основою спеціалізації господарського комплексу регіону виступає:
 - а) переважання державних інтересів;
 - б) пріоритет регіональних цілей;
 - в) територіальний поділ праці;
 - г) взаємодія всіх гілок і рівнів господарської влади.

Література: [10, 12, 16]

ТЕМА 7. ЕКОНОМІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНІ РАЙОНИ УКРАЇНИ

Питання для обговорення: Значення економічного районування. Структура економічного районування України: Донецький економічний район, Придніпровський економічний район, Східний економічний район, Центральний економічний район, Волинський економічний район, Подільський економічний район, Карпатський економічний район, Причорноморський економічний район

Мета заняття – закріпити знання про: поняття регіону та його інтегральну характеристику; сутність, значення та різновиди територіального поділу праці; економічну ефективність територіального поділу праці.

Основні терміни та поняття:

Основна мета економічного районування – це удосконалення стратегії соціально-економічного розвитку, поліпшення адміністративно-територіального поділу держави, як основи для розробки ефективної економічної політики, спрямованої на раціональне використання економічного і природно-ресурсного потенціалу, поліпшення РПС території її господарської спеціалізації та структури господарства

Економічне районування – це метод систематизації інформації про територіальну організацію продуктивних сил та територіальні відмінності соціально-економічного життя країни.

Чинники, що впливають на виділення районів: – характер виробничих відносин, способів виробництва; – геополітичне положення; – територіальний поділ праці і спеціалізацію господарської діяльності; – природні умови і ресурси; – населення з його трудовими навиками, комунікаційними, етнічними, національними особливостями, відмінностями у способі життя; – характер виробничо-технологічної взаємо-пов'язаності, інтегрованості виробництва; – систему розселення і територіальної організації виробничої та соціальної інфраструктури та ін.

При виділенні економічних районів враховують два основних принципи: *економічний та адміністративний*.

Виділяють два основних види економічного районування: *загальне (або інтегральне) та галузеве*. *Інтегральне районування* відображає просторову взаємодію всіх компонентів суспільно-географічних комплексів на певній території. Це районування передбачає розчленування території як цілісного природничо-соціо-економічного явища. Загальне районування охоплює природу й усе народне господарство певної країни з усіма його галузями та зв'язками. *Інтегральне районування здійснюється на двох рівнях:* макрорівень (для України це виділення трьох економічних макрорайонів);

мезорівень (від 5-ти до 10-ти мезорайонів).

Галузеве економічне районування поділяє територію країни на окремі райони, виходячи з однієї певної ознаки – однієї галузі виробництва.

Питання до практичного заняття:

1. Сутність економічного району та об'єктивний характер його формування.
2. Охарактеризуйте основні районоутворюючі фактори.
3. Принципи і критерії виділення великих економічних районів, їх основні типи.
4. Види економічних районів України та практичне значення економічного районування.
5. Які види економічного районування вам відомі?
6. Мета соціально-економічного районування.
7. В чому полягають відмінності між різними видами економічних районів?

Теми для рефератів:

1. Економічне районування та територіальна організація господарства.
2. Сучасні процеси регіоналізації й глобалізації та їх вплив на економіку України.
3. Економічне районування як об'єктивна основа територіальної організації виробництва.
4. Чинники, принципи та критерії економічного районування.
5. Історія проведення економічного районування на різних етапах її розвитку України.
6. Світовий досвід економічного районування.
7. Державна політика у питаннях соціально-економічного розвитку депресивних регіонів.

Тестові завдання:

1. Які економічні райони є найбільш розвинені в галузі машинобудування?
а) Подільський, Карпатський;
б) Донецький, Придніпровський;
в) Поліський.
2. До змінних чинників районоутворення належать:
а) рельєф, система підземних вод; б) кількість промислових об'єктів;
в) транспортна інфраструктура; г) всі відповіді вірні.
3. До постійних чинників районоутворення належать:
а) рельєф, система підземних вод; б) кількість промислових об'єктів;
в) транспортна інфраструктура; г) всі відповіді вірні.
4. Найбільш розвиненим міжгалузевим комплексом України є:
а) агропромисловий; б) хімічний;
в) лісовий; г) будівельний.
5. Виробництво чорних металів зосереджено переважно:
а) у Придніпров'ї; б) у Прикарпатті;

в) на Волині;

г) на Поділлі.

6. Південний машинобудівний завод побудований в:

а) Запоріжжі;

б) Кривому Розі;

в) Дніпрі;

г) Марганці.

7. Які області України відносяться до нафтогазоносним:

а) Донецька;

б) Одеська;

в) Луганська;

г) Харківська;

д) Закарпатська;

є) всі відповіді вірні.

8. Основними регіонами розміщення підприємств для виробництва електроенергії є області:

а) Донецька;

б) Одеська;

в) Луганська;

г) Харківська;

д) Закарпатська;

є) всі відповіді вірні.

Задача 7.1. На даній карті (рис. 7.1) зобразити економічні райони України

Література: [1-8, 9-12, 22]

ТЕМА 8. СУТНІСТЬ, МЕТА І ЗАВДАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Питання для обговорення: Сутність державної регіональної економічної політики (ДРЕП). Об'єкти, суб'єкти, цілі та завдання ДРЕП. Основні принципи державної регіональної економічної політики України. Основні принципи ДРЕП країни. Механізм реалізації ДРЕП. Організаційно-правова база реалізації регіональної економічної політики

Мета заняття - закріплення і систематизація знань про регіональну

економічну політику України в цілому і особливості економічного розвитку регіонів.

Основні терміни та поняття:

Регіональна економічна політика характеризується певною сукупністю цілей, завдань, механізмів, які в кінцевому підсумку визначають її стратегію і тактику. Вона ґрунтується на врахуванні широкого спектра національних, політичних, соціальних факторів, що і дає змогу ефективно впливати на регіональний розвиток. При визначенні пріоритетних напрямів регіональної економічної політики беруться до уваги демографічні, екологічні, виробничі та інші проблеми, вирішення яких сприяє загальному економічному піднесенню регіонів.

Регіональна економічна політика охоплює всю систему взаємовідносин між державою і регіонами з одного боку та регіонами - з другого.

Державна регіональна економічна політика (ДРЕП) – це сукупність організаційно-правових та економічних заходів, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни відповідно до її поточних і стратегічних цілей.

Основними об'єктами економічної політики є суспільні відносини, форми суспільного життя, інтереси різних верств населення і суперечності, що виникають між ними. *Об'єктами державної регіональної економічної політики (ДРЕП)* в ринкових умовах виступають самі регіони, які відрізняються між собою за темпами економічного розвитку, умовами для зайнятості населення та рівнем його життя; у вузькому значенні – їх адміністративно-територіальні утворення.

Суб'єктом регіональної політики визнається держава, а об'єктами – соціально-економічні процеси, що протікають на певній території, соціальні верстви населення, територіальні чи галузеві пропорції господарства. *Суб'єктами ДРЕП* визнано центральні та місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які в межах своєї компетенції вирішують питання, пов'язані з соціально- економічним розвитком регіонів.

З метою формування і реалізації ефективної регіональної політики здійснюють типологію регіонів як об'єктів цієї політики. В основу типології можуть бути покладені різні ознаки: *природно-географічні, геополітичні, демографічні, соціально-економічні.*

За рівнем соціально-економічного розвитку вирізняють *високо- і слаборозвинуті регіони, а також ті, що мають середній рівень розвитку*

До основних індикаторів, за якими визначають тип регіону, зараховують: *ВВП на душу населення, показники демографічного розвитку та якості життя, техногенного навантаження, фінансового стану, інвестиційної активності, бюджетної забезпеченості.*

Залежно від структури економіки регіону вирізняють *індустріальні, індустріально-аграрні, аграрні території*.

Для успішної реалізації державної регіональної економічної політики необхідно враховувати міжрегіональні і міждержавні економічні зв'язки. *Виділяють експортно та імпортоорієнтовані території*.

Важливе значення мають природно-географічні та геополітичні характеристики територій, зокрема, *прикордонні, віддалені від основної території держави, приморські території*.

Метою державної регіональної економічної політики є збільшення національного багатства країни на основі ефективного використання природно-ресурсного, трудового і науково-технічного потенціалу регіонів, раціоналізації систем розселення та досягнення внутрішньорегіональної збалансованості.

Механізм реалізації державної регіональної економічної політики – це система конкретних економічних важелів та організаційно-економічних засобів, за допомогою яких здійснюється державний вплив на просторову організацію ПС, забезпечується соціально-економічний розвиток регіонів, вдосконалюється структура їхнього господарського комплексу.

Основними складовими механізму ДРЕП є: 1) відповідна законодавчо-нормативна база; 2) бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку; 3) прогнозування і програмування, розвиток різних форм територіальної організації продуктивних сил (створення спеціальних економічних зон; 4) міжрегіональне та прикордонне співробітництво тощо).

Залежно від організаційно-правових особливостей регіональну економічну політику поділяють на експліцитну та імпліцитну. *Експліцитна політика* втілюється у життя переважно через офіційні документи, конкретні напрями і заходи, і тому має чітко виражений регіональний характер. *Імпліцитна політика* являє собою соціально-економічні наслідки рішень, що приймаються на національному рівні, і тому має неявний характер.

Питання до практичної роботи:

1. Місце регіональної економічної політики у системі державного регулювання. Суть, мета і завдання регіональної політики.
2. Об'єкти і суб'єкти регіональної економічної політики. Основні принципи її проведення.
3. Стратегічне завдання регіональної економічної політики держави. Пріоритетні сучасні завдання регіональної економічної політики.
4. Суть регіонального управління. Мета і завдання регіонального управління. Роль місцевого самоврядування.
5. Механізм реалізації регіональної економічної політики.

Теми для рефератів:

1. Проблеми державної регіональної економічної політики та шляхи їх вирішення.
2. Основні цілі і завдання регіональної політики.
3. Взаємовідносини між об'єктами і суб'єктами державної регіональної політики в ринкових умовах.
4. Вирішення проблем регіонального розвитку в Україні.

Тестові завдання:

1. Що лежить в основі механізму державної регіональної економічної політики?
 - а) заходи, спрямовані на підвищення економічної самостійності територій;
 - б) законодавча база, що визначає взаємовідносини держави і регіонів та відповідні організаційні структури управління соціально-економічними процесами;
 - в) ієрархічна система узгоджених між собою економічних регуляторів впливу на регіональний розвиток;
 - г) державний вплив на просторову організацію продуктивних сил.
2. Цільове фінансування, пряма фінансова допомога, надання субсидій та субвенцій є методами:
 - а) опосередкованого економічного регулювання;
 - б) адміністративного регулювання;
 - в) прямого економічного регулювання;
 - г) активними.
3. Норма обов'язкових резервів, ставка міжбанківського кредиту, операції Національного банку з державними облігаціями на ринку цінних паперів є:
 - а) податковими економічними регуляторами з боку держави;
 - б) грошово-фінансовими економічними регуляторами з боку держави;
 - в) методами опосередкованого економічного регулювання;
 - г) методами прямого економічного регулювання.
4. Що відноситься до предмета досліджень у регіональній економіці:
 - а) дослідження взаємозв'язків різних господарських об'єктів на обмеженій території;
 - б) дослідження впливу ринкового оточення на формування попиту та пропозиції;
 - в) визначення основних передумов зменшення витрат на виробництво;
 - г) формування висновків про ступінь ефективності використання природно-ресурсного потенціалу певного регіону.
5. Основними завданнями регіональних досліджень є:
 - а) визначення принципів і закономірностей розміщення продуктивних сил і окремих галузей регіонів;
 - б) районування території за визначеними ознаками та обґрунтування міждрайонних і районних комунікацій усіх видів;
 - в) розроблення прогнозів соціально-економічного розвитку регіонів;
 - г) всі відповіді вірні.
6. Оцінювання регіонального розвитку традиційно провадиться через розрахунок таких індикаторів:
 - а) економічних;
 - б) екологічних;
 - в) соціальних;
 - г) всі відповіді вірні.

Завдання:

На підставі вихідних даних (табл. 8.1) виявити особливості державного фінансування соціально-економічного розвитку регіонів України. За значенням коефіцієнта відповідності державного фінансування регіон ідентифікується як *регіон-донор*, *регіон-бенефіціар* чи *регіон-реципієнт*.

Здійснити типологізацію (табл. 8.1) та ранжирування (табл. 8.2) регіонів за переважуючою моделлю державного фінансування соціально-економічного розвитку.

Регіон визнається як *регіон-донор*, якщо значення коефіцієнта відповідності державного фінансування є значно меншим за 1.

Регіон визнається як *регіон-бенефіціар*, якщо значення коефіцієнта відповідності державного фінансування є близьким до 1.

Регіон визнається як *регіон-реципієнт*, якщо значення коефіцієнта відповідності державного фінансування є значно більшим за 1.

Таблиця 8.1

Державне фінансування соціально- економічного розвитку регіонів України

Регіони	Перераховано в державний бюджет, млрд грн	Отримано з державного бюджету, млрд грн	Коефіцієнт відповідності державного фінансування	Тип регіону (донор, бенефіціар, реципієнт)
1	2	3	$4 = 3 / 2$	5
АР Крим	1,94	5,72		
Вінницький	1,63	3,98		
Волинський	1,47	4,32		
Дніпропетровський	15,03	8,85		
Донецький	3,85	13,09		
Житомирський	3,24	3,54		
Закарпатський	0,98	5,51		
Запорізький	1,77	4,07		
Івано- Франківський	0,27	3,41		
Київський	2,16	3,49		
Кіровоградський	0,23	2,24		
Луганський	4,35	9,42		
Львівський	4,70	4,34		
Миколаївський	0,80	2,82		
Одеський	1,85	3,30		
Полтавський	9,60	4,12		
Рівненський	1,96	1,97		
Сумський	2,61	1,63		

Продовження табл. 8.1

1	2	3	4	5
Тернопільський	0,92	4,36		
Харківський	10,38	3,48		
Херсонський	1,00	1,40		
Хмельницький	0,97	1,42		
Черкаський	2,18	1,97		
Чернівецький	0,82	1,08		
Чернігівський	1,73	2,52		

Ранжирування регіонів України за переважуючою моделлю державного фінансування соціально-економічного розвитку здійснюється за значеннями коефіцієнта відповідності державного фінансування: для регіонів-донорів – від мінімального значення (найвищий ранг присвоюється регіону з найменшим значенням коефіцієнту відповідності державного фінансування), для регіонів-бенефіціарів і регіонів-реципієнтів – від максимального значення (найвищий ранг присвоюється регіону з найбільшим значенням коефіцієнту відповідності державного фінансування).

Таблиця 8.2

Ранжирування регіонів України за особливостями державного фінансування соціально-економічного розвитку

Ранг	Регіони-донори	Регіони-бенефіціари	Регіони-реципієнти
1			
...			
n			

Література: [4-8, 10-12, 19]

ТЕМА 9. РЕГІОНАЛЬНА БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ТА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Питання для обговорення: Регіональна бюджетно-податкова політика. Інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку України.

Мета заняття – поглибити знання про бюджетно-податкову та інноваційно-інвестиційну політики регіонального розвитку України.

Основні терміни та поняття:

Регіональні фінанси – це економічні відносини у процесі формування, розподілу і використання коштів у регіонах. Їх відображують у

територіальних зведених фінансових балансах, балансах доходів і витрат населення, регіональних бюджетах.

Місцеві фінанси охоплюють: • *Місцеві бюджети* • *Бюджети адміністративно-територіальних одиниць* • *Фінанси суб'єктів господарювання*

Місцеві бюджети – визначальна ланка місцевих фінансів. У них зосереджено понад 80% від усіх фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні місцевого самоврядування.

До місцевих належать обласні, районні, міські, селищні та сільські бюджети. Це фонди фінансових ресурсів, що зосереджені розпорядженні місцевих рад народних депутатів та органів місцевого й регіонального самоврядування.

Бюджети місцевого самоврядування не включаються до інших місцевих бюджетів і до державного бюджету України. *Ці бюджети містять* видатки на фінансування підприємств й організацій місцевого господарства, на фінансування здійснюваних місцевими органами заходів у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури, соціального забезпечення, на утримання місцевих органів влади та управління.

Фінансові ресурси адміністративно-територіальних одиниць (областей, районів, міст тощо) формують: – бюджети всіх рівнів; – фінанси економічних суб'єктів відповідної території; – державні та позабюджетні фонди; – кредитні ресурси; – іноземні інвестиції; – внутрішні запозичення у населення.

Регіональна інвестиційно-інноваційна політика – це система заходів, які вживаються на рівні регіону і включають мобілізацію інвестиційних ресурсів та визначення напрямів їх найефективнішого і раціонального використання в інтересах населення регіону й окремих інвесторів. *Інвестиції* – грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту; капітальні вкладення в розвиток виробництва чи невиробничу сферу. До регіональних факторів розвитку інвестиційного процесу належать *природно-економічні, геополітичні, соціальні, науково-технологічні, екологічні, організаційно-управлінські та інші умови й особливості*, що визначають динаміку й ефективність розвитку інвестиційного процесу в певному регіоні.

Інноваційна привабливість регіону трактується як комплекс умов, що формують сприятливе середовище для інноваційних процесів у регіоні, зокрема: можливість впровадження результатів наукових та науково-технічних розробок у виробництво, ефективність освоєння інноваційних

проектів, рівень фінансового забезпечення інноваційної діяльності, ступінь розвитку інноваційної інфраструктури.

Інноваційний потенціал регіону – це сукупність науково-технічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей регіону, необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки

Територія пріоритетного розвитку (ТПР) – це спеціально визначена частина території держави, межі якої, найчастіше збігаються з межами існуючих адміністративно-територіальних утворень і на якій запроваджується особливий (пільговий) режим інвестиційної діяльності, спрямований на залучення інвестицій та забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Технополіс – самодостатнє міське утворення з науково-дослідними установами, навчальними закладами, високотехнологічними і наукомісткими підприємствами, житловими масивами, об'єктами обслуговування та рекреації, комунікаціями.

Найприйнятнішою формою організації інноваційної діяльності в межах міста є *технопарки*.

Бізнес-інкубатори вважають одним із потенційно найефективніших економічних засобів прискореного впровадження інновацій та економічного розвитку.

Слаборозвинуті регіони традиційно мають низький рівень життя порівняно з більшістю регіонів країни. Регіони цієї групи перебувають у стані застою.

Депресивні регіони – це локальні утворення, в яких з економічних, політичних, соціальних, екологічних та інші причин перестають діяти стимули саморозвитку.

Прикордонні регіони відіграють важливу роль у гарантуванні безпеки, міжнародного співробітництва та організації прикордонної торгівлі.

Питання до практичної роботи:

1. Розкрийте сутність поняття «фінансові ресурси регіону».
2. Що формує фінансові ресурси адміністративно-територіальних одиниць.
3. Розкрийте зміст інвестиційно-інноваційної політики та поясніть її значення для економіки держави.
4. Що входить в структуру місцевих бюджетів.
5. Дайте визначення технопарку, бізнес-інкубаторів та інших форм організації інноваційної діяльності.
6. Охарактеризуйте поняття «спеціальні економічні зони» (СЕЗ). Наведіть приклади СЕЗ в Україні.

Теми для рефератів:

1. Типізація регіонів України за рівнем інвестиційної привабливості.
2. Характеристика інноваційного потенціалу регіонів України, обґрунтуйте їх поділ на групи за рівнем інноваційного потенціалу.
3. Характеристика регіонів України за рівнем інвестиційної привабливості та інвестиційного потенціалу.
4. Охарактеризуйте поняття - фінансові ресурси регіону.
5. Сутність інвестиційного паспорту регіону.

Тестові завдання:

1. В Україні найбільш інвестиційно привабливими регіонами є:
 - а) місто Київ, Донецька, Дніпропетровська, Одеська, Харківська області;
 - б) Донецька, Харківська області та Автономна Республіка Крим;
 - в) місто Київ, Закарпатська, Полтавська, Черкаська області та АР Крим;
 - г) місто Севастополь, АР Крим, Волинська, Рівненська області.
2. Фінансові ресурси – це:
 - а) грошові нагромадження і доходи, що створюються у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення і задоволення інших суспільних потреб;
 - б) тіла й сили, які на певному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності;
 - в) поєднання економічно взаємозв'язаних галузей на основі міжвідомчих зв'язків;
 - г) перерахування до місцевих бюджетів податків та інших обов'язкових платежів підприємствами різних форм власності.
3. Спеціальні (вільні) економічні зони – це:
 - а) поєднання на певній території промислових підприємств, взаємопов'язаних економічно (спільним використанням місцевих природних ресурсів, єдністю виробничої і соціальної інфраструктури), а на вищих ступенях розвитку – і технологічно (кооперуванням і комбінуванням виробництва);
 - б) частина території держави, на якій встановлено спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування законодавства країни, орієнтованого на посилення зовнішньоекономічних зв'язків, насамперед за рахунок залучення іноземного капіталу;
 - в) це поєднання економічно взаємопов'язаних галузей на основі міжвідомчих зв'язків;
 - г) вперше створений і використаний засіб або спосіб діяльності (нова техніка, нова технологія), яка дає реальний ефект (економічний, екологічний, соціальний) і в якому втілені нові знання (наукове відкриття, технічний винахід тощо).
4. Науково-промисловий комплекс, створений для виробництва нової прогресивної продукції або розроблення нових наукомістких технологій на базі тісних взаємовідносин виробничих підприємств з вищими навчальними закладами і науково-технічними центрами:
 - а) технологічний парк;
 - б) технополіс;
 - в) бізнес-інкубатор;
 - г) венчурні (ризикові) компанії.

Література: [3, 4, 10,12]

ТЕМА 10. СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Питання для обговорення: Стратегія економічного розвитку регіонів: сутність і завдання. Поняття та особливості розвитку проблемних регіонів. Типи проблемних регіонів.

Мета заняття – обговорити сучасну стратегію економічного розвитку регіонів, закріпити знання про проблемні регіони країни.

Основні терміни та поняття:

Стратегія регіонального розвитку економіки - це система заходів, спрямована на реалізацію довгострокових завдань соціально-економічного розвитку держави.

Довгострокові стратегічні завдання визначаються реальними умовами розвитку економіки України. Особливістю стратегії регіонального розвитку України є її неоднорідність щодо територіальних об'єктів.

"Проблемний регіон" полягає в тому, що ця територія (район чи область) не може самостійно вирішити свої соціально-економічні проблеми та потребує активної підтримки з боку держави. Отже, *проблемний регіон* – це категорія державної фінансової підтримки.

Основні якісні показники проблемних регіонів:

1) *особлива кризова ситуація, яка визначає основну проблему держави і становить загрозу її соціально-економічного розвитку і політичній стабільності.* Основними ознаками кризових територій є: - несприятлива екологічна ситуація; - високий рівень депопуляції населення; - швидке зростання безробіття та рівня бідності; - складна фінансова ситуація.

2) *наявність ресурсного потенціалу* (виробничого, науково-технічного, природного), що особливо важливе для національної економіки. Ці регіони можуть стати в країні регіонами росту чи регіонами-локомотивами (наприклад, районами Донбасу). Ефективною формою державної підтримки є державні цільові програми регіонального розвитку.

3) *геополітичне та геоекономічне розміщення регіону, яке має особливе значення для стратегічних цілей країни.*

4) *недостатність власних фінансових ресурсів для вирішення проблем загальнодержавного або міжнародного значення.*

Регіональна економічна політика виділяє такі типи проблемних регіонів: 1) *відсталі чи слаборозвинуті;* 2) *депресивні;* 3) *прикордонні.*

До групи відсталих чи слаборозвинених належать регіони, які традиційно мають низький рівень життя порівняно з більшістю регіонів країни.

Депресивні регіони – це такі просторово-локальні утворення, в яких через економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші причини перестають діяти стимули саморозвитку. *Депресивні регіони поділяють на:* – *старопромислові;* – *аграрно-промислові;* – *добувні.*

Важливою формою прикордонного співробітництва у країнах ЄС виступають *Євро регіони* – це міждержавні транскордонні регіональні асоціації, які охоплюють прикордонні області та розвиваються за погодженими планами та проектами.

Питання до практичної роботи:

1. Розкрийте сутність стратегії економічного розвитку регіонів.
2. Поясніть причини нерівномірного розвитку регіонів.
3. Розкрийте сутність поняття «проблемний регіон».
4. Назвіть основні якісні показники проблемних регіонів.
5. Розкрийте сутність відсталих регіонів. Наведіть приклади.
6. Розкрийте сутність депресивних регіонів. Наведіть приклади.
7. Розкрийте сутність прикордонних регіонів. Наведіть приклади.
8. Розкрийте сутність поняття «Євро регіон».

Теми для рефератів:

1. Передумови реалізації стратегії розвитку промислових підприємств - основи соціально-економічної системи.
2. Обґрунтування управлінських рішень щодо стратегічного розвитку підприємства як соціально-економічної системи.
3. Аутсорсинг як стратегія організаційного розвитку бізнес-систем у глобальному середовищі.
1. Система цілей регіональної стратегії соціально-економічного розвитку
4. Обґрунтування вибору економічної стратегії територіальної соціально-економічної системи.
5. Прогнозування як інструмент стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіально-економічних систем.
6. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації.

Тестові завдання:

1. До регіональних ресурсів належать:
а) матеріально-технічні й трудові ресурси; б) природні й мінеральні ресурси;
в) фінансові та інформаційні ресурси; г) усі разом.
2. Збалансований розвиток передбачає єдність основних його складників. Назвіть основні складники сталого розвитку:
а) економічний, політичний, енергетичний;
б) економічний, екологічний, соціальний;
в) сировинний, соціальний, демографічний;
г) екологічний, демографічний, політичний
3. Запорукою збалансованого розвитку України є:
а) активне і необмежене використання природних ресурсів країни;
б) підвищення рівня життя населення за рахунок інтенсивної експлуатації природних ресурсів;

в) запровадження екологічної політики в усіх сферах економічного та суспільного життя, її узгодження з екологічною політикою ЄС;

г) підвищення врожаїв за рахунок використання хімічних засобів боротьби з шкідниками в сільському господарстві.

4. Залежно від структури економіки регіони бувають:

а) індустріальні;

б) приморські регіони;

в) імпортоорієнтовані;

г) проблемні регіони.

5. Зазначте необхідні заходи ліквідації територіальних відмінностей для регіонів з надмірною концентрацією виробництва, екологічно несприятливих, з диверсифікованою структурою господарства, високим прибутком у розрахунку на одного жителя:

а) передбачення значних пільг в оподаткуванні прибутку;

б) зниження ставок плати за регіональні ресурси;

в) введення підвищених (порівняно з іншими регіонами і містами) нормативів плати за регіональні ресурси, за забруднення навколишнього природного середовища;

г) надання додаткових субсидій з бюджету регіону на виконання програмних завдань.

6. Для регіонів, які умовно можна віднести до промислово депресивних (з низькими темпами зростання обсягів виробництва, високим рівнем інвестицій у їх розвиток і низькою віддачею, низьким рівнем прибутку на одного жителя), треба розробляти таку систему заходів:

а) передбачення значних пільг в оподаткуванні прибутку, зниження ставок плати за регіональні ресурси, додаткові субсидії з бюджету регіону на виконання програмних завдань;

б) запобігання надмірній господарській активності та концентрації населення;

в) оздоровлення природного середовища;

г) стимулювання ресурсозбереження та ресурсозабезпечення.

Література: [10-13]

ТЕМА 11. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ РЕГІОНІВ ЕКОНОМІКИ

Питання для обговорення: Транснаціональні корпорації (ТНК) як наслідок глобалізації. Вільні економічні зони. Транскордонне співробітництво

Мета заняття – поглибити та закріпити знання про глобалізаційні та регіональні процеси розвитку сучасних регіонів економіки.

Основні терміни та поняття:

Глобалізація – це процес, який не однозначно впливає на економіку країн світу: з одного боку, він приносить користь країнам з розвиненою економікою, з іншого, – має негативні наслідки у вигляді уповільнення

темрів економічного зростання і посилення бідності в слаборозвинених країнах світу.

Формування нової глобальної системи пов'язано із створенням великих міжнаціональних ринків фінансового капіталу транснаціональних корпорацій (ТНК). За визначенням ООН, ТНК – корпорація, що активно використовує тенденції міжнародного поділу праці та посилює процеси інтернаціоналізації світу.

Загальними рисами сучасних ТНК є: 2) міжнародний характер їх діяльності; 3) постійне вдосконалення структури в поєднанні з інтенсивною інвестиційною, інноваційною діяльністю; 4) широка диверсифікація (номенклатура продукції, робіт і послуг, зокрема банківських, нараховує кілька тисяч найменувань).

Вільна економічна зона (ВЕЗ) – частина території однієї держави у межах якої існує спеціальний пільговий режим господарювання і зовнішньої економічної діяльності.

Усі економічні зони – *вільні та спеціальні*, – що існують у світовій практиці поділяються на: 1) *зовнішньоторговельні* – це частина території держави, де товари іноземного походження можна зберігати, купувати або продавати без сплати митних зборів; 2) *комплексні виробничі зони* – частина території держави, на якій впроваджується спеціальний пільговий режим економічної діяльності певних виробництв; 3) *науково-технічні зони* – зони, де існує спеціальний режим, орієнтований на розвиток НТП, стимулювання економіки регіону щодо впровадження інновацій у виробництво; 4) *туристично-рекреаційні* – зони, які створюються у регіонах, що мають багатий природний, рекреаційний та історико-культурний потенціали; 5) *банківсько-страхові (офшорні зони)* – це зони з особливо сприятливим режимом, який застосовується для банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів; 6) *зони прикордонної торгівлі* – частина території держави на кордоні з прилеглими країнами, де існує спрощений порядок перетинання кордону та торгівлі; 7) *зони експортної промисловості* – частини країни, де товари, запасні частини для машин і обладнання з різних частин світу завозять без мита для подальшого складання і експорту готових виробів; 8) *комплексні спеціальні* – зони, які об'єднують елементи зон різних типів.

Транскордонне співробітництво (ТКС) – спільні дії спрямовані на встановлення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції визначеної їх національним законодавством.

Питання до практичної роботи:

1. Надайте визначення глобалізації та поясніть причини її виникнення.
2. Розкрийте сутність транснаціональних корпорацій та умови їх виникнення. Назвіть загальні риси сучасних ТНК.
3. Розкрийте етапи виникнення ТНК.
4. Назвіть основні правила поведінки ТНК.
5. Поясніть сутність вільних економічних зон та причини їх виникнення.
6. Назвіть основні завдання, які вирішуються за допомогою ВЕЗ.
7. Назвіть види економічних зон та наведіть приклади.
8. Поясніть основну мету та завдання ТКС.
9. Назвіть форми ТКС залежно від цілей, завдань, масштабу, характеру тощо, а також від організаційного змісту.
10. Розкрийте особливості діяльності єврорегіональних об'єднань.

Теми для рефератів:

1. Сутність євро регіону та його значення для економіки України.
2. Сутність та особливості ТКС.
3. Вільні економічні зони України.
4. Глобалізація розвитку сучасних регіонів.
5. Суперечності та протиріччя сучасних глобалізаційних процесів.
6. Основні передумови та особливості сучасного процесу регіоналізації.

Тестові завдання:

1. Зазначте основний фактор глобалізації:
 - а) інноваційний характер сучасного виробництва;
 - б) система управління якістю продукції на підприємстві;
 - в) методи організації і управління підприємством;
 - г) забезпечення безпечних умов праці.
2. В економічно розвинутих країнах (на вашу думку) співвідношення між споживанням і заощадженням розвивається в напрямку:
 - а) збільшення частки заощаджень в доході і зниження частки споживання;
 - б) зменшення частки заощадження в доході і збільшення частки споживання;
 - в) збільшення частки споживання в доході і сталості частки заощадження;
 - г) зменшення частки споживання в доході і сталості частки заощадження.
3. Частина території країни, виділена із загального митного кордону, яка має повну свободу в прийманні господарських питань, з особливим режимом управління та пільговими умовами діяльності, податковими пільгами для місцевих підприємців та іноземних фірм:
 - а) міжнародний поділ праці;
 - б) світова економіка;
 - в) технології;
 - г) ліцензія;
 - д) транснаціональна корпорація;
 - е) вільна економічна зона.

4. Цілісна економічна система, компоненти якої поєднані всесвітніми: фінансовою, інформаційною та гігантською виробничо-збутовими мережами, яка здатна діяти в реальному або обраному часі в планетарному масштабі:

- а) глобальна економіка;
- б) патент;
- в) система виробництва;
- г) міжнародна спеціалізація;
- д) міжнародне кооперування.

Література: [2, 10, 12]

ТЕМА 12. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА ЇХ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Питання для обговорення: Сутність міжнародного поділу праці, основні потоки робочої сили та капіталу. Міжнародні економічні зв'язки України та її інтеграція в європейські та інші світові структури.

Міжнародна співпраця України (експорт, імпорт). Сучасні дані

Мета завдання – закріпити знання про міжнародний поділ праці, міжнародні економічні зв'язки України.

Основні поняття та терміни:

Міжнародний територіальний поділ праці (ТПП) – це концентрація в окремих країнах виробництва товарів та надання послуг понад необхідні внутрішні потреби шляхом обміну або продажу іншим країнам.

Виділяють наступні типи міжнародного ТПП: *загальний, частковий та одиничний*. *Загальний* – це розподіл праці у сфері виробництва: добувна, переробна промисловість та ін. Міжнародна спеціалізація країн визначається сприятливими природно-кліматичними умовами. *Країни експортери* поділяються на *індустріальні, сировинні та аграрні*. *Частковий ТПП* – це спеціалізація на рівні галузей виробництва, видів готової продукції, що означає зростання ролі міжгалузевого обміну готовою продукцією.

Економічна інтеграція - це об'єктивний процес розвитку глибоких, етичних взаємозв'язків та поділу праці між національними господарствами, створення міжнародних господарських комплексів в межах держави.

Існують наступні *форми зовнішньоекономічної діяльності: міжнародна торгівля, кредитування та інвестування, науково-технічна співпраця, спільне підприємство, експорт та імпорт послуг, інжиніринг*.

Зовнішньоекономічна політика – це система заходів уряду, яка направлена на зміцнення позицій країни у світовій економіці, в міжнародних

економічних стосунках.

Міжнародний поділ праці – це спеціалізація окремих країн на виробництві тієї чи іншої продукції чи надання послуг у світовому масштабі.

Експортний потенціал – обсяг благ, які національна економіка може виробити та реалізувати за своїми межами, а також здатність національної економіки відтворювати свої конкурентні переваги на світогосподарській арені.

Питання до практичної роботи:

1. Розкрийте сутність зовнішньоекономічних зв'язків та назвіть їхні основні форми.
2. В чому виявляється вплив міжнародного територіального поділу праці на формування міждержавних економічних зв'язків?
3. Розкрийте сутність механізму зовнішньоекономічної діяльності та назвіть основні його принципи.
4. Назвіть загальні обсяги експорту й імпорту України, визначте їхню товарну структуру.
5. Охарактеризуйте геоекономічні пріоритети регіонального розвитку України.
6. Які передумови формування експортного потенціалу в Україні?

Теми для рефератів:

1. Місце регіонів у формуванні експортного потенціалу України.
2. Економічні зв'язки України з країнами світу в паливно-енергетичному, металургійному, машинобудівному і агропромисловому комплексі.
3. Місце України у світовому територіальному поділі праці.
4. Зовнішньоекономічні зв'язки як один з найважливіших засобів економії суспільної праці.
5. Основні риси регіональних інтеграційних утворень.
6. Економічна інтеграція. Економічні союзи. Форми зовнішньоекономічної діяльності: торгівля, кредитування, науково-технічна співпраця, створення спільних підприємств, реалізація проектів на компенсаційній основі, культурна співпраця, туризм.
7. Інтеграційні процеси України: пріоритети та перспективи.

Тестові завдання:

1. Внутрішньорайонний поділ праці у межах однієї країни передбачає:
 - а) спеціалізацію окремих виробництв у середині економічного району;
 - б) спеціалізацію районів та обмін товарами між ними;
 - в) спеціалізацію населення в окремих районах країни;
 - г) всі відповіді вірні.
2. Які регіони України є найбільшими експортерами сільськогосподарської продукції?

- а) Тернопільська, Волинська;
- б) Сумська, Харківська;
- в) Київська, Дніпропетровська;
- г) Запорізька, Чернівецька.

3. Вийзд громадян зі своєї країни до іншої держави на постійне місце проживання або на тривалий період – це:

- а) міграція;
- б) імміграція;
- в) еміграція;
- г) рееміграція.

4. Співпраця між територіями, розташованими вздовж кордонів сусідніх держав носить назву:

- а) міжрегіональне співробітництво;
- б) територіальний поділ праці;
- в) прикордонне співробітництво;
- г) транскордонне співробітництво.

5. Сутність основного принципу транскордонного співробітництва полягає у:

- а) процесі інтегрування національних економічних систем;
- б) забезпеченні співробітництва кількох держав (або територій) на рівні органів місцевого самоврядування;
- в) залученні іноземних інвестицій;
- г) розвитку зв'язків та договірних відносин у прикордонних територіях з метою пошуку прийнятних рішень ідентичних проблем.

6. Що є основною передумовою успішного створення і функціонування єврорегіонів?

- а) наділення на вирішення конкретних соціально-економічних проблем кожного єврорегіону;
- б) спільність інтересів зацікавлених сторін;
- в) врахування місця країни в міжнародному поділі праці;
- г) ефективно діюча нормативно-правова база.

Задачі

Задача 12.1. Дайте характеристику позитивних та негативних сторін економіко-політичного положення України у світі та заповніть табл. 12.1.

Таблиця 12.1

Позитивні та негативні сторони економіко- політичного положення України в світі

Позитивні сторони	Негативні сторони

Задача 12.2. За даними табл. 12.2 визначити окремі показники рівня економічної безпеки України, зробити висновки.

Таблиця 12.2

Розрахунок окремих показників рівня зовнішньо- економічної безпеки
України

Показники	Порогове значення показника	Роки			
		2019	2020	2021	
<i>Вихідні дані</i>					
Валовий внутрішній продукт, млрд грн	–	1349,2	1459,1	1505,5	
Обсяг експорту, млрд грн	–	134,2	100,3	92,7	
Обсяг імпорту, млрд грн	–	130,1	98,5	92,5	
<i>Розрахункові дані</i>					
Коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	не менше 1				
Відношення обсягу експорту до ВВП, %	не більше 50				
Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	не більше 50				

Література: [1-12, 17]

ТЕМА 13. ЕКОЛОГІЯ У СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Питання для обговорення: Наукові засади раціонального природокористування. Еколого-економічні засади раціонального природокористування. Перспективні напрями раціонального природокористування. Економічний моніторинг і система екологічної інформації. Економічна і соціальна ефективність природоохоронної діяльності. Світовий досвід і міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Мета заняття – поглибити та закріпити знання в питаннях еколого-економічних засад раціонального природокористування України.

Основні терміни та поняття:

Еколого-економічні принципи господарювання: ♦ мінімальні витрати природних ресурсів; + обґрунтовані життєві потреби людського суспільства; + мінімальна шкода природному середовищу.

Під раціональним природокористуванням розуміють високоефективне господарювання, яке не призводить до різких порушень природно-ресурсного потенціалу або змін у навколишньому середовищі, які можуть завдати значної шкоди здоров'ю людей і навіть загрожувати їх існуванню.

До основних напрямів ресурсозбереження зараховують: -застосування безвідходних та маловідходних сучасних технологій; -комплексну переробку газодимових викидів у атмосферу та стічних вод з повторним

використанням продуктів газо- і водоочищення; -раціональне використання енергоресурсів та енергозбереження.

Безвідходна технологія - це практичне застосування знань, методів і коштів для того, щоб забезпечити в межах людських потреб якнайраціональніше використання природних ресурсів і енергії та захист навколишнього середовища.

Під *маловідходною технологією* розуміють спосіб виробництва продукції, за якого частина сировини і матеріалів переходить у відходи, однак шкідливий вплив на навколишнє середовище не перевищує допустимих санітарних норм.

У Національній програмі екологізації є такі напрямки: 1) *екологізації паливно-енергетичного комплексу (ПЕК)*, 2) *стратегія екологізації розвитку АПК України*, 3) *екологізація розвитку водогосподарського забезпечення потреб народного господарства*.

Основними напрямками екологічної політики мають стати: - екологізація економічних реформ і управління; -екологізація людської свідомості в процесі розвитку; -формування ринку екологічних послуг.

Поняття "*екологічна безпека*", її рівень визначаються показниками стану здоров'я людини та добробуту суспільства, а також якісним станом природного середовища за існуючих умов господарської діяльності.

Під ресурсозбереженням розуміють систему засобів, спрямованих на виробництво і реалізацію кінцевих продуктів із мінімальною витратою сировини і матеріалів та енергії на усіх стадіях технологічного процесу. У ринкових умовах господарювання все більш набуває чинності *комплексний підхід до ресурсозбереження, який включає органічне поєднання технологічних, економічних і соціальних напрямків інтенсифікації використання ресурсів*.

Ресурсозбереження в широкому розумінні — це витрати усіх видів ресурсів на виробництво одиниці продукції.

Створена система *моніторингового контролю* за об'єктами в промисловості, сільському господарстві, енергетиці, будівництві, транспорті, з цією метою передбачається класифікація регіонів України за рівнем техногенно-екологічних навантажень та створення відповідних карт.

Питання до практичної роботи:

1. Теоретичні основи природокористування.
2. Завдання, методи та принципи раціонального природокористування.
3. Екологічний моніторинг, аналіз та аудит.
4. Екологічні нормативи і стандарти, система екологічної інформації.
5. Формування механізму природокористування.
6. Економічні методи сприяння охороні довкілля.

7. Законодавче забезпечення охорони навколишнього середовища.
8. Економічна та соціальна ефективність природокористування.
9. Економічне стимулювання раціонального природокористування.
10. Міжнародне співробітництво з питань охорони навколишнього середовища.

Теми для рефератів:

1. Стан довкілля в Україні.
2. Визначення соціального та економічного збитку від деградації довкілля.
3. Екологічні проблеми в глобалізованому світі.
4. Участь України в міжнародній природоохоронній діяльності.

Тестові завдання:

1. Причиною сучасних екологічних проблем світу стали:
 - а) стрімке зростання чисельності населення у 18-19 ст.;
 - б) стрімке зростання чисельності населення у 20 ст.;
 - в) перший суспільний поділ праці;
 - г) обмеженість економічних ресурсів.
2. Безпосереднє використання людиною природних ресурсів для задоволення своїх господарських потреб – це:
 - а) ресурсозбереження;
 - б) ресурсокористування;
 - в) ресурсоспоживання;
 - г) ресурсозабезпечення.
3. Екологічні проблеми загрожують:
 - а) тільки високорозвиненим країнам;
 - б) країнам з перехідною економікою;
 - в) бідним і економічно відсталим країнам;
 - г) потенційно усім країнам світу.
4. Природокористування – це:
 - а) сукупність різних напрямів і форм використання природних ресурсів;
 - б) сукупність продуктивних сил і виробничих відносин, задіяних у процесі використання і відтворення об'єктів оточуючого природного середовища;
 - в) вплив людства на географічну оболонку;
 - г) усі перелічені підходи характеризують зміст природокористування.
5. Основою раціоналізації природокористування є:
 - а) науково-технічна революція;
 - б) науково-технічний прогрес;
 - в) екстенсивний спосіб використання ресурсів виробництва;
 - г) використання традиційних видів енергії та сировини.
6. Нераціональне природокористування призводить до:
 - а) руйнування природно ресурсного потенціалу;
 - б) порушення закономірних природних процесів;
 - в) забруднення навколишнього середовища;
 - г) усіх вказаних негативних наслідків.
7. Оберіть напрям утворюючого (конструктивного) перетворення природи:

- а) використання природного середовища для розміщення відходів виробництва і споживання;
- б) ресурсокористування;
- в) ліквідація наслідків господарської діяльності;
- г) створення умов для відтворення відновлюваних ресурсів.

8. Оберіть напрям охорони середовища помешкання та природних ресурсів:

- а) поліпшення окремих властивостей ресурсів;
- б) захист від стихійних явищ;
- в) збереження генетичної різноманітності біосфери;
- г) безпосереднє відтворення відновлюваних ресурсів.

9. Метою раціонального природокористування є:

- а) пришвидшення економічного розвитку суспільства;
- б) повне використання природних ресурсів;
- в) збереження компонентів природного середовища;
- г) повне задоволення людських потреб.

Задача. Наявність, видобування та використання лікувальних вод на окремих курортах і здравницях України характеризуються даними табл. 13.1. Порівняйте обсяги видобування мінеральних вод із запасами. Оцінити ступінь використання вод. Зробити висновки.

Таблиця 13.1

Джерела мінеральних вод в Україні, м³/доба

Місто	Запаси	Видобування	Використання
Слов'янськ	620	315	254
Бердянськ	2556	611	611
Трускавець	544	130	130
Великий Любінь	576	100	90
Немирів	300	45	45
Степанів	950	30	30
Саки	1607	148	133
Євпаторія	17637	2899	2804
Куяльник	1385	14	14
Миргород	10051	787	737

Література: [1-12, 21]

ТЕМА 14. ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

Питання для обговорення: Сталий розвиток – основа стратегії господарювання в Україні. Еколого-економічний стан продуктивних сил регіонів України. Шляхи та інструменти сталого розвитку регіональної економіки.

Мета заняття – узагальнити знання про сталий розвиток продуктивних

сил.

Основні терміни та поняття:

Сталий розвиток продуктивних сил як одна з закономірностей розміщення ПС визначає стратегічний напрямок досягнення збалансованості економічної, соціальної і екологічної складових регіональної господарської системи. *Сталий розвиток* – це економічне зростання, що забезпечує підвищення якості життя населення та його екологічну безпеку.

Концепція сталого розвитку охоплює дві важливі ідеї:

- Перша полягає в тому, що цей розвиток передбачає вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем – розвиток буде сталим тільки тоді, коли буде досягнута рівновага між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень життя;
- Друга ідея проголошує, що нинішнє покоління має обов'язок перед прийдешніми поколіннями залишити достатні запаси соціальних, природних та економічних ресурсів для того, щоб вони могли забезпечити для себе рівень добробуту не нижчий, ніж той, що ми маємо зараз.

Основними факторами сталого розвитку продуктивних сил України такі, що сприяють зростанню обсягів виробництва продукції та підвищенню добробуту всіх категорій населення. Серед них виділяють: екологічний фактор, соціально-політичний, геополітичний, сировинний, людський транспортний, фактор ринкової кон'юнктури.

Екологічний фактор. Критична екологічна ситуація є результатом зростаючого антропогенного преса на навколишнє середовище, що порушив його регенераційні механізми і створило реальну небезпеку виникнення необоротних глобальних процесів, загрозу існуванню людства.

Геополітичний фактор розвитку продуктивних сил охоплює географічне положення території, перевагу вітчизняних товаровиробників у системі світового господарства, інтеграцію в світовий економічний простір.

Вартість *сировинних ресурсів* з кожним роком зростає, підвищується її частка у вартості виробленої продукції, тому приходится по іншому підходити до використання наявної сировинної бази, вдосконалювати технологію видобування, переробки розвіданих мінеральних ресурсів і проводити роботи по виявленню нових запасів.

Населення або народонаселення – це сукупність людей, що проживають у межах відповідних територій (світ, материки, країни, міста, села та ін.).

Транспорт є середою матеріального виробництва.

Питання до практичної роботи:

1. Сталий розвиток суспільства та його екологічна, економічна та соціальна складові.
2. Стратегія сталого розвитку України.

3. Які програми сталого розвитку існують в Латвії, Естонії, Франції та інших країнах.

4. Сутність регіональної інвестиційної політики в Україні.

Теми для рефератів:

1. Екологічні проблеми людства.
2. Раціональне природокористування, сутність, принципи й пріоритети.
3. Програми сталого розвитку в країнах Європи.

Тестові завдання:

1. Концепція сталого розвитку регіону передбачає:
 - а) єдність процесів природокористування та охорони навколишнього середовища;
 - б) цілісність системи соціальної інфраструктури;
 - в) цілісність системи виробничої інфраструктури;
 - г) комплексність економічного, екологічного та соціального розвитку.
2. Сталий економічний розвиток передбачає:
 - а) встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі;
 - б) триєдиний соціальний, економічний, екологічний розвиток;
 - в) керований розвиток, основою якого є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку;
 - г) усі відповіді доречні.
3. Корінний якісний переворот у продуктивних силах людства, викликаний перетворенням науки у безпосередньо продуктивну силу суспільства, називається:
 - а) ноу-хау;
 - б) науково-технічною революцією;
 - в) науково-технічними розробками.
4. Завершіть фразу: "НТР впливає на світове господарство через...":
 - а) прагнення підняти добувні галузі промисловості;
 - б) постійний розвиток виробництва;
 - в) зниження ролі наукоємних галузей;
 - г) структурні зрушення в економіці, зрушення в розміщенні виробництва.
5. Ключовою ланкою в концепції сталого розвитку є:
 - а) політична;
 - б) духовна;
 - в) екологічна;
 - г) технологічна.
6. Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її народногосподарського комплексу, коли одночасно забезпечуються:
 - а) задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб населення;
 - б) раціональне та екологічнобезпечне господарювання й високоефективне використання природних ресурсів;
 - в) підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва;
 - г) поєднання усіх вказаних напрямків розвитку.

7. Перехід до сталого розвитку як країни загалом, так і окремих її регіонів, має відбуватися:

- а) на основі прискорення темпів НТП у тісному взаємозв'язку зі структурною і техніко-технологічною перебудовою суспільного виробництва;
- б) у напрямку екологізації не лише базових галузей економіки, а й усіх сфер людської діяльності;
- в) шляхом екстенсивного розвитку виробництва;
- г) правильні відповіді а та б.

8. Роль держави у забезпеченні сталого розвитку полягає в:

- а) регулюванні і контролі за дотриманням ресурсо-екологічних стандартів, обмежень і вимог щодо природокористування та забезпечення якості навколишнього середовища;
- б) установленні та стягненні податків і штрафів з підприємств-забруднювачів повітря;
- в) наданні автономії та самостійності регіонів у проведенні екологічної регіональної політики;
- г) передачі основних екологічно небезпечних об'єктів у державну власність.

Література: [10-12]

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

Основна

1. Гусєва О.Ю., Воскобоєва О.В., Ромащенко О.С. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2020. 121с.

2. Іщук С.І., Гладкий О.В. Регіональна економіка: Теорія. Методи. Практика: підруч. Київ: Знання, 2013. 447 с.

3. Заболоцький Б.Ф. Розміщення продуктивних сил України: Національна макроекономіка: Посібник. К: Академвидав, 2002. 368 с. (Альма-матер)

4. Заболоцький Б.Ф. Регіональна економіка: Навч. посібник. – Львів: «Новий світ – 2000», 2008. – 546 с.

5. Завадських Г.М. Регіональна економіка: Навчальний посібник. / Г.М. Завадських. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 556 с.

6. Регіональна економіка: Підручник /за ред. проф. Качана Є.П. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 768 с.8

7. Мацибора В.І., Збарський В.К. Регіональна економіка: Навч. пос. 2-ге вид. 2023. 280 с.

8. Олійник Я.Б., Запотоцький С.П., Кононенко О.Ю., Мельничук А.Л., Пасько В.Ф. Регіональна економіка: Навчальний посібник / За ред.. Я.Б. Олійника. – К.: КНТ, Фурса С.Я., 2008. – 444 с.

9. Соляр В.В. Регіональна економіка: тренінг курс: Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавр галузі знань 05«Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» / В.В. Соляр, О.В. Анісімова . - Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2021. – 173с.

10. Тодосійчук В.Л. Регіональна економіка: Підручник. – Вінниця, ВДАУ, 2008. – 434 с.

11. Ушакова Н. Г., Носова О. В., Носова Т. Ю., Кулініч О. А., Федоренко Н. М. Регіональна економіка: навч. посібник у структурно-логічних схемах та таблицях. Харків: Монографія, 2019. 233 с.

12. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: Навч.посібн. – К.: Кондор, 2005. – 344 с.

Допоміжна

13. Барановський М. Депресивні території: підходи до трактування, концепції формування, особливості типології / М. Барановський // Економічна теорія. – 2007. – №3. – С. 3–12.

14. Богданович О. А. Тенденції організаційної і структурної зміни в сільському господарстві України. *Вісн. Харківського нац. технічного ун-ту сільського господарства ім. Петра Василенка*. 2008. Вип. 68. С. 279–283.

15. Богданович О. А. Актуальність питання продовольчої безпеки. *Вісн. Харківського нац. технічного ун-ту сільського господарства ім. Петра Василенка. Серія: Економічні науки*. 2012. Вип. 127. С. 53–59.

16. Богданович О. А. Зміни обсягу валової продукції в регіонах країни. *Вісн. Харківського нац. технічного ун-ту сільського господарства ім. Петра Василенка. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 177. С.68–79.

17. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини : підручник / С.Я. Боринець. – К. : Знання, 2008. – 582 с. 32. Регіональна економіка та природокористування / за ред.. Голікова А.П.: Навч. посіб. – К: Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.

18. Горбач Н. Національна економіка: Мета та результати./ - К., 2006. – 31 с.

19. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети / за ред. З.С. Варналій. – К. : Вид-во Національного інституту стратегічних досліджень, 2007. – 767 с.

20. Дорогунцов С.І., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Теорія розміщення продуктивних сил і регіональної економіки. Навч.посіб. – К.: «Стафед-2», 2001. – 144 с.

21. Екологічне управління: Підручник / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін,

Г.О. Білявський та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.

22. Економічна географія України / за ред. М.Д. Пистуна. – К.: Вища школа., 2003.

23. Економічна енциклопедія: У 3-х т. / Відп. ред. С.В. Мочерний. Т. 1. – За ред. Ю.М. Бажала. – К.: Ін-т екон. прогноз., 2002. – 320 с.

24. Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-е вид., доп. – Львів: Норма, 2002. – 416 с.

25. Лісовський С.А. Інтеграція України до світової економіки як фактор сталого розвитку / С.А. Лісовський // Український географічний журнал. – 2003. – № 2. – С. 26 – 32.

26. Липов В.В. Міжнародна економіка : світова економіка та міжнародні економічні відносини : навч.-практ. посібник у 2-х модулях. Модуль 1. Світова система господарювання / В. В. Липов. – К. : Професіонал, 2008. – 367 с.

27. Макуха С.М. Україна в міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізації / С. М. Макуха. – Х. : Легас, 2003. – 352 с.

28. Національна економіка: Підручник./ за ред.. проф., к.е.н. П.В.Круша. – К.: Каравела; Піча Ю.В., 2008. – 416 с.

29. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини : навч. посібник / О.С. Передрій. – К. : Знання, 2008. – 263 с.

30. Хвесик М.А. Загоровська І.З. Еколого-економічні особливості водного фактора у прогнозуванні розвитку продуктивних сил // Економіка АПК. – 2000. – №9. – С.11-14.

31. Шиян Д. В., Богданович О. А. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва районів Харківської області. *Вісн. Харківського нац. технічного ун-ту сільського господарства ім. Петра Василенка. Серія: Економічні науки.* 2018. Вип. 191. С. 98–109.

32. Богданович О.А. Дослідження стану та перспектив розвитку сільського господарства Харківського регіону в умовах війни. 2025. Економічний простір. 2025. № 197. С. 148-153.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Конституція України. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141. Дата оновлення: 07.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%8>.

3. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лют. 2015 р. № 156-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 13. Ст. 90. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19.5>.

4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року:

Постанова КМУ від 6 серп. 2014 р. № 385, із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ від 20 груд. 2017 р. № 1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

5. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР (поточна редакція від 25.06.2016). Відомості Верховної Ради. 1996. № 19, ст. 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>

6. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16 лип. 1999 № 991-XIV (поточна редакція від 05.12.2012). Відомості Верховної Ради., 1999. № 40. Ст. 363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14>

7. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (поточна редакція від 05.12.2012). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 36, ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

8. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів: Постанова КМУ від 11 листопада 2015 р. № 932. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF>

9. Деякі питання державного фонду регіонального розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року № 196. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-%D0%BF>

Електронні інформаційні ресурси

1. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/about/>
5. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua>
6. Офіційний сайт Державного фонду регіонального розвитку. URL: <http://dfrr.minregion.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Державної служби геології та надр України. URL: <http://www.geo.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Геопорталу адміністративно-територіального устрою України (об'єднані громади). . URL: <http://atu.minregion.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Українська асоціація районних та обласних рад» (децентралізація влади). URL: <http://uaror.org.ua/?p=9796>
10. Офіційний сайт Асоціації агенцій регіонального розвитку України.

URL: <http://www.narda.org.ua/?fuseaction=pages.main&name=67&id=67>

11. Офіційний сайт Ресурсного Центру зі сталого місцевого розвитку. URL: <http://rozvytok.in.ua/>
12. Офіційний сайт Проект ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». URL: <http://surdpu.eu/RDS>
13. Офіційний сайт «Децентралізація». URL: <http://decentralization.gov.ua/region>
14. Офіційний сайт Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації. URL: <http://kharkivoda.gov.ua/uk/mainmenu/index/id/81>
15. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
16. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>
17. Офіційний сайт наукового журналу «Регіональна економіка». URL: <http://re.gov.ua/>
18. Офіційний сайт наукового журналу «Регіональна економіка та управління». URL: <http://siee.zp.ua/index.php/ua/arkhiv-zbirnikiv-dopovidej-z>
19. Офіційний сайт наукового журналу «Економіка України». URL: <http://www.economukraine.com.ua/index.php>
20. Офіційний сайт збірника наукових праць «Економічна теорія та право». URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>
21. Офіційний сайт науково-теоретичного журналу «Економічна теорія». URL: <http://etet.org.ua>
22. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України. URL: <http://www.idss.org.ua>
23. Офіційний сайт Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України. URL: <http://ief.org.ua>
24. Офіційний сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua>
25. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua>
26. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
27. Офіційний сайт «Мережа аналітичних центрів України». URL: <http://www.intellect.org.ua>
28. Онлайн ресурси для проведення дослідження. URL:

https://epo.org.ua/online_research/

29. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036
30. Стратегія реформ-2020 <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>
31. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
32. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
33. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року/ URL: <http://www.ts.lica.com.ua/?type=1&base=77&menu=371019&id=6080>

Навчальне видання

Методичні вказівки

для підготовки до практичних занять з дисципліни

«Регіональна економіка»

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 051
«Економіка»

Укладачі:

Онегіна Вікторія Михайлівна

Богданович Ольга Анатоліївна

Формат 60 x 84 1 /16. Гарнітура Times New Roman
Авторських арк. – 2,5. Умовн. друк. арк. – 2,7.
Державний біотехнологічний університет
61002, м. Харків, вул. Алчевських 44